

Agerdyrknings
Catechismus,
efter
Bornholms
Agerdyrknings = Maade,

først haandskrevet tilsendt,

og nu trykt tilskrevet

Det Kongelige Danske

Landhuusholdings = Selskab

af

Jacob Peter Prahl,

Cand. Minist. og Sognedegn for Vester = Marke
paa Bornholm.

Kiøbenhavn, 1777.

Trykt og sælges hos August Friderich Stein,
boende i Skidenstrædet, No. 171.

JACOB PETER PRAHL

Agerdyrknings katekismus

efter Bornholms
agerdyrkningsmåde

Som fotografisk optryk
genudgivet af Bornholms historiske Samfund
med forord af Frede Kjøller

Colbergs Eftf. Bogtrykkeri
Rønne 1970

I kommission hos William Dams Boghandel, Rønne

JACOB PETER PRAHL

Mellem rationalismens bornholmske præster er Østermarie-præsten Jacob Peter Prahl en af de mest bemærkelsesværdige. Han er født d. 6. juli 1737 i Ibsker, hvor hans fader, Jacob Prahl, var sognepræst.

Da drengen var 15 år gammel, døde faderen, og drengen kom i lære hos regimentskirurg F. A. Rølmen på Bornholm og blev senere underofficer ved garden. Men det militære liv tilfredsstillede ham ikke; han begyndte at studere og tog i 1767 theologisk eksamen. Han har imidlertid fået tid til andet end theologiske studier; thi i 1777 udkom i København den bog, som genudsendes her.

At valget faldt på denne, skyldes flere ting; men den væsentligste er, at originaludgaven efterhånden er blevet så sjælden, at den kun kendes i nogle ganske få eksemplarer og helt er forsvundet fra antikvarboghandelen. Bogen er også et værdifuldt kildekrift vedrørende bornholmsk landbrug i det 18. århundrede. Og at det netop er det bornholmske landbrug, forfatteren beskæftigede sig med, blev bemærket af bogens samtidige anmeldere, som i øvrigt modtog den med noget forbehold. I Kiøbenhavnske nye Efterretninger om lærde Sager for 1781 skriver anmelderen således:

»Forfatteren har ikke haft det rette bestemte Begreb om en Agerdyrknings-Katechismus, men synes mere at have vildet give Underretning om Agerdyrkningsmaaden der paa Landet, end lære de Ukyndige Videnskabens første Grunde — —.«

Anmeldelsen i Nye kritisk Tilskuer for år 1777 er mere venlig. Det hedder heri: »Dette Bidrag til en Dansk Agerdyrknings-Catechismus er ganske nyttigt — —.« Også denne anmelder har imidlertid følt sig lettere provokeret af bogens bornholmske tilsnit, når han skriver: »Man bliver ellers her bekjendt med endeel besynderlige danske Ord og Talemaader, som Bornholmerne allene betiene sig af — —.«

J. P. Prahls var, da bogen udkom, sognefoged for Vester Marie, hvilket embede han en tid betjente sammen med degnekaldet i Nyker, indtil han i 1779 blev sognepræst i Rø, hvorfra han i 1787 kom til Østerlars-Gudhjem menigheder og i 1792 til Østermarie.

Fra dette sidste sted har vi gennem Østermarie pastors embedsbøger bevaret et levende billede af præsten J. P. Prahls og hans virke og af en mand, der med energi og dygtighed forstod at forvalte det gods, der var ham betroet. Han var foregangsmanden, ikke alene i skrift og tale, men også i praksis; thi fra embedsbøgerne ved vi, at han drev sin præstegård så mønsterværdigt, at han i 1802, da genopførelsen af præstegården var tilendebragt efter en ildebrand i 1798, kunne skrive i embedsbogen: Den er opbyggt, »saa der ikke findes nogen Bygning paa Landet bedre end denne!«

Ikke des mindre brændte gården igen i 1804 med undtagelse af stuelængen, der blev skånet af ilden. Om denne brand beretter P. N. Skougaard i sin Bornholmsbeskri-

velse fra samme år. Men igen opbyggede J. P. Prahls den anselige gård.

Fra samtidige biografier ved vi, at J. P. Prahls også har arbejdet på en Bornholms beskrivelse. Dette arbejde er dog aldrig kommet i trykken, og manuskriptet formodes at være ødelagt ved brand.

Efter et langt og virksomt liv døde J. P. Prahls den 25. december 1810 og blev begravet på Kirkegården i Østermarie, hvor hans gravsten endnu ses.

Hans Agerbrugs-Katechismus hører mellem de første af denne slags herhjemme. Den er som mange af den tids lærebøger forfattet i spørgsmål og svar, og det er en form, der virker fremmedartet, ofte lidt barnligt, på nutidens læsere. Alligevel er det vort håb, at bogen kan være til fornøjelse og til oplysning om tidligere tiders skikke på Bornholm.

Oprykket her er udført efter en originaludgave tilhørende civilingeniør J. Klindt, Rønne. Typekvaliteten i den i øvrigt meget velbevarede originaludgave er ikke særlig god, og farveføringen er stedvis svigtende. Disse mangler følger naturligvis den fotografiske gengivelse.

Med hensyn til litteratur om Jacob Peter Prahls kan henvises til H. Ehrencron-Müllers Forfatterleksikon, hvori findes en samlet fortegnelse over den ældre litteratur. Af nyere litteratur om J. P. Prahls kan nævnes artikler i »Jul paa Bornholm« i 1950 og 1968.

F. K.

Agerdyrknings
Catechismus,

efter

Bornholms
Agerdyrknings = Maade,

først haandskrevet tilsendt,

og nu trykt tilskrevet

Det Kongelige Danske
Landhuusholdings = Selskab

af

Jacob Peter Prahl,

Cand. Minist. og Sogndegn for Vester-Marie
paa Bornholm.

Kiøbenhavn, 1777.

Trykt og sælges hos August Friderich Stein,
boende i Skidenstrædet, No. 171.

Forerindring.

Efterat jeg til det Kongelige Danske Landhuusholdings-Selskab havde indsendt Efterretning om nogle Deele af de paa Bornholm brugelige Huusholdings-Haandgrebe ved Baging, Brygning og Brænding, m. m. som blev optaget

Forerindring.

get med velgiørende Agtelse; og derefter saae dette patriotiske Selskabs Indbydelse og Opmuntring, til en Algerdyrknings Catechismusses Forsærdigelse: holdt jeg for, at førend det kunde blive nogens, endog den indsigtfuldeste og erfarneste Landmands Verk, at forfatte en almindelig og for alle Danske Provintser brugbar Algerdyrknings Catechismus, maatte man først have mueligst fuldkomne og tilforladelige Provintse-Algerdyrknings Catechismusser, for deraf at see Forskielligheden i Haandgrebe og Omgangsmaade, som Jordbunden og andre Omstændigheder gjør nødvendig, og hvorved Algerdyrkningsmaaden skielner merkelig i en Provintz fra en anden.

Denne

Forerindring.

Denne Tanke foranledigede, at jeg foretog mig nærværende Bornholmske Agerdyrknings Catechismusses Sammen- skrivning, og indsendte den til det Konge- lige Landhuusholdings = Selskab i Haandskrivt. Den blev ikke allene vel optaget; men jeg har endog af nogle Dette høyrrespective Selskabs værdigste Med- lemmer havt Opmuntring, at lade den blive offentlig bekiendt ved Trykken.

Jeg har da den Ære, herved at frem- legge den, paa nye af mig igiennemseet, for mine høystærede Landsmænd; og vil ønske, ved dens Udgave at maatte have bidraget noget til en fuldstændig almin- delig Dansk Agerdyrknings Catechis- mus,

Forerindring.

mus, hvis Uffatning jeg endnu formeener ikke burde hastes med, førend nogen sandt sig voren og vel belærdt dertil, ved Benyttelsen af flere indhentede Provintse-Algerdyrknings-Catechismusser.

J. P. P.

Indhold.

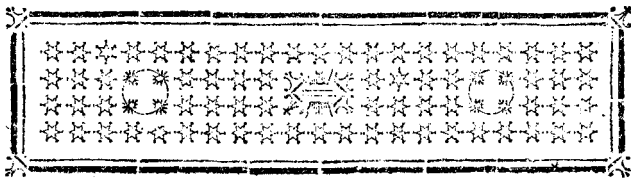

	Pag.
I. Bornholms Jordarters Forskiellighed, samt Landets og Agrenes Afdeeling i Brug og efter Beqvemhed =	I
II. Om Vandets Afledning = .	9
III. Om Agerdyrknings-Redskaber, deres Indretning og Brug = .	12
III. Om Agerdyrknings-Maaden, Jorden at tilberede og Sæden at legge =	26
V. Den udyrkede Jord, som til Sædens Bægt er beqvem at tilberede = =	44
VI. Om Agrenes Renselse fra Rodder og Ukrud . = = .	47
VII. Om Sædeforn og Saaning, samt Bøxternes og Sædens skadelige Tilfældes mueligste Afhielpning = .	50

	Pag.
VIII. Om Engenes Beskaffenhed og Høebiering = = =	57
IX. Om Sæden at meye, indtage og pakke i Lade = . =	64
X. Omgang med Sæden til Aftærskning og Renselse = = =	77
XI. Om Gødningss Tilvejebringelse og nødvendige Brug = = =	85
XII. Landmandens nødvendige Arbejde Sommer og Efterhøst = = =	91
XIII. Om Gierder og Grøfter til Ind- hegninger og Skillerum imellem Marker = = =	94
XIII. Om Brændsel, Lyng og Torv =	99

I.

Om Bornholms Jordarters Forskielighed, samt Landets og dets Agerjorders Afdeeling, i Brug og efter Bequemhed.

---

1. Hvad Kundskab skal en god Bornholmsk Agerdyrker have?

San bør kiende Stedets Jordarter, hvis Agerdyrker han er, eller skal være: Aals Redskabernes bequemmeste Indretning og Brug: Den fordeelagtigste Dngang med Jordens Tilberedning, samt med Sædens Bøgning, Indhestning og Afstærkning; for af Eyendom og Arbejde ved Belsignerens Belsig-nelse at høste den mueligste Frugt.

2. Hvorfor er det nødvendigt at kiende Jordarterne?

Deels for den forskiellige Tilberedning, som Jordarterne efter deres Forskielighed udfordrer; deels

for i hver Jordart at faae den Slags Sæd, hvortil den efter sin Natur er beqvem.

3. Hvorledes ere Jordarterne beskafne paa Bornholm?

De ere meget forskiellige, saavel ved Søekanterne, som overalt op i Landet igiennem dets hele Strækning, og bestaaer af Leer, Muld, Gruus og Sand, enkelte Arter, eller flere Slags, meer eller mindre Blanding.

4. Ere Jordarterne saa meget forskiellige?

Ja, saavel i Overfladen af sinaa eller større Strækninger, som og af Jordlager i meer eller mindre Dybde.

5. Da Bornholm er ikkun et libet Land, behøves der vel ikke lang Erfaring, for at være en fuldkommen Agerdyrker sammesteds, paa hvilken Kant af Landet det end var?

Den, Bornholm, er dog ikke en af de mindste Danske Øer; thi dette Eyland er næsten 7 Miil i Længde, $4\frac{1}{2}$ Miil i Brede, og omtrent 15 Miil i Omkreds, indeelt i 4 Herreder, nemlig: Øster, Vester, Sønder og Nørre, som alle indbefatter 21 Kirke-Sogne, hvis Jordarter ere, som meldt, forskiellige i Tilberedning og Frugtbarhed, og udfordre altsaa baade en god Indsigt og Erfaring i Agerbruget, for at benyttes ret.

6. Er det hele Lands Jorder optagne til Dyrlning?

Nej. Der er foruden den dyrkede Jord, ogsaa megen udyrket Jord.

7. Hvilken er den udyrkede Jord?

Den store Lyng-Mark, som vel er over 4 Miil i Længde, og paa nogle Steder over en Miil i Brede;
saa

fra og alle Strand-Marker, andre Fælles-Marker, Indelukker og Overdreve, som alt omtrent udgør over Landets 4de Part.

8. Hvilken er den til Dykning brugelige Jord?

Alle Landets Gaardes Marker, Kjøbstædernes Bange, de frie eller fæstede Huusmands Jorder, alt bestaaende af Ager og Eng; hvortil hører Skov, Terve- og Vand-Steder, samt Kløvgang, som alt bestaar af forskellige Jordarter i større eller mindre Strækning.

9. Hvorledes ere Jordarterne beskafne i Vester-Herred?

Vester-Herred, som indbefatter Kjøbstæden Ronne, 4 Sogne, Vester-Mariae, Nye-Larsker, Knudsker og Nykier-Sogn, har ved Strand siden deels Sandjord, og Blanding af Leer og Muld, deels Gruns og Steen, ved Lynghsiden er muldagtig Leer- og Muld-Sandjord.

10. Hvorledes ere Jordarterne beskafne i Sønder-Herred?

Dertil hører Kjøbstæderne Nexø og Nakirkebye med 4 Sogne, Boelsker, Povlsker, Persker og Naker-sogn; der er ved Strandkanten, hvor der er Leeragtig Muldjord, med megen fladagtig smaa-Steen udi, Sand, muldagtig Sand- og Leer-Jord, og god Leer-Muldjord. For Nakersogn ere de fine nyttige Leerarter. Ved Lyngh-Siden mindre god Leer-Muldjord, og løs Muld-Sandjord.

11. Hvilke ere de almindelige Jordarter i Øster-Herred?

Øster-Herred, som haver Swanike-Kjøbstæd, samt 3de Sogne, Øster-Larsker, Øster-Mariae, Tjbsker- og Gudhjem, med flere frie Strand-Jorder,

har ved Strand-Siden feed god Leer-Muldjord, sine Steder lidet Gruus blandet. Mange af dette Herreds Jorder, i sær Svanike-Bne-Bang, faaer aldrig noget Nar Hvile, men dyrkes aarlig med Fordeel. Ved L yng-Siden er mindre god Leer-Muldjord og les Muld Sandjord.

12. Hvoraf bestaaer Jordarterne i Nørre-Herred?

Til Nørre-Herred ligger Kiøbstæderne Hasle, og Allinge med Sandvig, eller Hammers-Hufes Birk, og 4 Sogne, Clemensker, Ruthsker, Olfker og Koe-Sogn. I dette Herred er ved Strand-Kanten Sand og Gruus blandet, deels god, deels skarp muldagtig Leerjord, ved L yng-Siden er Gruus-Muldjord, deels mindre god Muld-Leerjord. Øster- og Nørre-Herred er ere meest steenrige og af ujevne Beliggenheder.

13. Hvorledes kommer man til ret at kiende Jordarterne?

Efter den almindelige Tale iblant de ældre Agerdyrkere hører de Yngre fortælle Kiendetegn og Forskiel-
len paa Volsbrug imellem Strand-Bønder og L yng-Bønder; imellem skarp Leerjord og bar Sandjord. Ellers kiendes samme bedst af Erfaring og nøje Agtsomhed.

14. Kan man ved at betragte Jordens Overflade ret kiende dens Godhed?

Ikke til Fuldkommenhed; men, ved at eftersee Jordens Dybde, om den har forskiellige Lag af Jordarter, og hvor nær grændsende Overfladen, kan man med meere Visshed dømme om Jordens Beqvemhed, til hvad slags Sæd den er tiensligst, og om dens behøvende Tilberedning.

15. Hvad forskjellige Jordlager erfares for en Agerdyrker paa Bornholm?

Der er paa visse Steder ved Strandkanten sandagtig Overflade, men 4, 5 a 6 Tommer dybere er Jorden meer Leer- og Muld-Blanding. Ved Lyngheden er tildeels Muld-sandig Overdeel, men 4 a 5 Tommer dybt eller endnu dybere Gruus-sandig og Leeragtig, ja mange Steder den ufrugtbare røde Sand derunder.

16. Naar man kiender sine Jorder saavel i Overfladen, som den til Dykning brugelige Dybde, er det jo let at indrette sine Marker til den Slags Sæd, som passer sig efter Jordens Natur?

Ikke aldeles; thi her er endnu Jordens Beliggenhed at betragte, om den er høj- eller siddbundet, suur, svaldagtig, skarp eller mæd Jord, om den længe holder Bædske eller snart lader sig udtørre.

17. Ere disse Kiendetegn nødvendige at vide for en Agerdyrker?

Ja; thi derefter inddeles Agerlandet til Brug og Forbedring med Gjødske efter Sædens Natur, for derefter at indrette Tilberedningen og passe Sædetiden, samt Sædens og Græssets tidligere eller sildigere Indhøstning. Her er ingen Gaard paa Bornholm, som jo har forskellige Jordarter, og ujevne Beliggenheder, i større eller mindre Strækning.

18. Hvorledes ere Agerjorbernes og Gaardenes Marker inddeelte?

Fælledskab i Bange er ikke paa Bornholm. Kiøbstædernes og andre frie Jorder, som løsere Gods, skifter ofte Eiere. Enhver bestemmer sine Jorders Inddeeling til mueligste Fordeel, efter Jordens Na-

tur og Belliggenhed. Bønder-Gaardene ere beliggende i meer eller mindre Afstand fra hinanden, og paa Landet er ingen Landsbye. Bøndernes Marker ligge deels nær ved Gaardene, deels iblant de nærmest grændsende Jorder længere borte. Ellers bestemmes en Gaards Godhed ikke saa nye efter dens fastsatte Hartkorns Størrelse, som efter sine visse Tønders Udsæd, af Rug, Byg, og Havre, samt Enge og Skov-Mark m. v. Hvilke Eyendomme ere meget ulige baade i Størrelse og Godhed.

19. Giv mig Beskrivelse paa en ordinær Bøndegaard paa Boruholm?

Gaardene efter Hartkorns Størrelse kan være fra 3 til 16 Tdr., men Gaardene i Kiøb og Salg regnes efter Eyendoms Marker. En ordinær Bøndegaard kan bestaae af 24 Tønde-Land Bygjord, 50 Tønde-Land Havrejord, 20 Læs Høebiering. Til Gaarden er noget som kaldes Herlighed, der bestaaer af beqvem Huusbygning, Haver og Frugt-Træer, Damme og Vandsteder, Indelukker, Skov og Klov-gang, samt Torvesskiær. Der er dog til de fleste Gaarde lidet og saa Slags af de anførte Herligheder, og til mange ingen af Deleue, uden de nødvendige Huse og et Vandsted.

20. Hvortledes inddeles en Gaards Stæde-Jord af den Størrelse i Omverling med Udsæden til mueligste Fordeel?

Byg-Jorden, som kan bestaae af 24 Tdr. Land, bør besaaes aarlig med 4 Tdr. Rug, 10 Tdr. Byg, 4 Tdr. Erter, 2 Tdr. Bikkler, og 4 Tdr. ligge gold. Havre-Jorden bør besaaes Halvparten, og den anden Halvpart ligge gold.

21. Er den Inddeeling til Afveerling for Byg, Jorden til nogen ventelig Fordeel?

Efter Erfaring er det den fordeeltigste jeg kiender til; men Omveerlingen bør skee ordentlig, saa Jorden hvert 6te Aar faaer Gjødning, hvert 6te Aar Hvile, 2 gange i de 6 Aar Byg, 2 gange Erter og Vikker. Naar de 24 Lønderland ere deelte i 6 lige Agermarker; saa besaaes da den ene med Rug, efter Rug ligger den gold, de golde Rug-Agre dyrkes til Byg, derefter besaaes med Erter, efter Erter med Byg, derefter med Vikker i den halve Deel og Byg i den anden halve Deel, og saa fremdeles.

22. Det var jo ordentligere at saae 4 Edr. Vikker og kun 8 Edr. Byg?

Byg-Sæden er almindelig Hoved-Avlingen, og bliver da for lidet i Forhold af den anden Sæd. Det ene er kun at observere, at den Ager, som bliver halv tilsaaet med Vikker og halv med Byg, faaer Rug Aaret efter. Naar saa lige Tilsaaening træffer ind igien, saaes Vikker der, hvor Bygget var saaet før; da lider al Jorden lige.

23. Er den Afdeling almindelig paa Bornholm?

Gaardenes Bessaffenhed af ulige Størrelse, viidt adspredte Marker, forskjellige Jordarter, Markernes ujevne Beliggenheder, gjøre det til en Umuelighed, at kunne indføre en almindelig Afdeling. Men enhver Gaards Eyer bør efter sin Jords Natur og Bessaffenhed, enten samme er Leer-Muld-Sandjord, siid eller høyhundet, indrette sin Agerdyrkning til mueligste Fordeel; hvad enten de boer paa Strand- eller Byng-Gaarde. Dog kiender jeg til den Afdeling, baade af lige, mindre og større Marker.

24. Hvorledes skal man med Fordeel kunne benytte sig af sine Markers Afdeeling, saavel passende sig efter Jordarternes Natur, som Beliggenhed?

Den ved Gaardene nærmest grændsende Jord, saafremt den ey er af den røde-Vere, og fletteste Sand-Art, eller saa stidbundet, at samme med beste Fordeel er til Enq, indrettes til Byg-Jord. Er den meste og bedste Mark længer fra Gaarden af høn Beliggenhed, og muldactig Leerjord, saa maae samme og indrettes til Bygjord, omendskiont man med Givdningsens Udkiørsel har meere Umag; thi Rug- og Byg-Høsten betaler det igien. De længstbortliggende, som og de nær ved Gaardene stideste Jorder, og de sere Gruus- og sandagtige, høye torpagtige, stidbundede, suuragtige Jorder bestemmes til Havre-Vøsing. Er nu en Gaards sterste Grund muldactig Sandjord, da bliver dens Hoved-Vøsing Rug. Er Jorden muldactig Leerjord, eller leeragtig Muldjord, da bliver dens Hoved-Vøsing Byg. Er den Dertorp eller suurbundet flet Jord, da maae dens Hoved-Vøsing være Havre, som og føder sin Mand.

25. Hvorledes er Havre-Agrenes Omverling?

Ordentlig bør de hvile i 3 Aar og saaes i 3; er det god Jordart, da kan den saaes i 3 Aar og hvile i 2. Mange saae Bifker- og Havre-Blanding, som allene bruges til Heste-Føring, og menes for det bliver for modent, da det gier dobbelt Nytte baade for Høe og Kierne.

26. Er der ellers ikke ordentlig Vange-Skifte paa Bornholm?

Der er ey videre bestemt Vangeskifte end som meldt er, at enhver Eyer veed, hvilke Jorder der skal have

have det eller det Slags Sæd, som efter deres Natur og Beliggenhed er dem tienligst, og hvilken Jord der skal hvile. Da de Bornholmske Bønder alle ere Selvsyere, saa har de en stor Fordeel til at kunne høste mueligste Frugt af deres Eendomme. Mange Bygmarker holdes og i saa god Stand med Gødning og Sæds Omvexling, saa de ikke behøver Hvile.

27. Hvorfor er det fornødent, saa noye at iaagttage hvert Slags Udsæd efter Jordens Natur?

Fordi derpaa beroer det glædelige Haab, med meere Visshed, til en velsignet Høst, efter Belsignens givne Fremvejt. Man kan ey vente Rug, om man saaer i siid Leerjord, som staaer under Band i Vintertøen; Ey heller Byg i øer Sandjord, hvorom videre ved hvert Slags Jordarts Behandlings Maade.

II.

Om Bandets Afledning.

---

28. Søger Eieren at faae Bandet af Jorden, hvor den er siidbundet, og hvor Bandet ikke kan faae Aflob?

Jå; og det er en stor Nødvendighed, at Bandet kan have Aflob, saa at man desnærere om Foraaret kan faae Jorden pleyet, og om vaade Sommer falde ind, at Bandet ikke da skal blive staaende og forderve Sæden. Saadant Bandets Aflob beforders ved dybe Furer, Rønder og Grøfter; Men her møder ofte den Vanskelighed, at det er en Naboes eller anden

Mands Jord, som enten skulde gøres Kende igiennem, eller hvor Vandet skulde løbe over eller paa, og som ey vil tillade samme at maae skee, helst noget hen paa Foraaret.

29. Naboverne kunde jo være eenige om at aflede Vandet af deres Agre?

Der ere vel de imellem, som med Eenighed gøre Hoved-Vandsløb, hvorhentil de ved smaa Furer leder Vandet, saavidt mueligt er, af de andre Agre; men da de ellers som Selv-Enere søge paa den fordeelsagtigste Maade at gjøre sig Jorden nyttig, saa retter enhver sig efter sin egen Fordeel, som ved Vandfald kan ofte lide Tab. Men ved Torve-Mosers Udskæring, som jeg siden vil melde, der udfordres nogle eller flere Bønders Eenighed til at aflede Vandet, ved Grøfter.

30. Har de paa Bornholm nogen almindelig brugelig Maade, hvorved de afleder Vandet af deres siide Jorder?

Det er Bruen, at saasnart Jorden er optøet om Foraaret, og man kan vente at komme til at plove, saa kører man ud med en Plov og dermed i Siiderne opkaster saa dybe Furer, som mueligt, paa de Kanter hvor man kan, at Vandet kan faae Afløb. Men hvor det intet Afløb kan faae, der opkastes med Ploven mange Furer paa langs, tværs, og i Krumning, alt efter som adbær, i hvilke Vandet da forsettes. Saa-dant kaldes at vandfure.

31. Kan sli Vandfuring være til nogen Nytte?

Ja visselig; thi Vandet faaer først saa meget Afløb, som det kan; siden forsettes Vandet i de giorte Furer meget kiendesig. Vil man endda med en Spa-

de

de paa sine Steder grave nogle Huler dybere i Jorden, kan Vandet desto bedre forsettes, helst hvor der er Sand under.

32. Men om man gjorde Huler i Jorden og der var Ewald, hvad skulde man da fange an?

Saa maatte man strax kaste Hullet til, og saa søge at bringe nogen Opfyldning deroven paa af Sædes-Jordbanker, som gjorde dobbelt Nytte, først at Ewalds Siiden blev opfyldt, dernæst at man fik bedre og jevnere Sædes-Jord.

33. Findes der mange siid-lændede Agre paa Landet, hvor Vandet en kan faae Aflob?

Der er ingen Gaard, som jo har flere eller færre Siid-Agre, i hvilke maae vandsures; men som Landet er meget ujevnt med Højder og Siider, saa er det kun saa Steder vanskeligt efter Beliggenheden at faae Vandet afledet; og paa de Steder, hvor den jevneste Mark findes, der er sandig Jord, som en længe holder Vandet. En Gaards siideste Marker ere Enge, som har deres Aflob. En Deel Kiere som længe holder Vand, søger man ved Grøfter at aflede Vandet fra, som og fra Tørvmoser.

34. Bruges her paa Landet ellers nogen kunstlig og anden fordeelig Maade til at aflede Vandet?

Nej, de kunstige Maskiner og Møller behøves en her til Agre eller Enge-Siider, og til Tørvmoser vilde det ligesaa være for bekvæmligt, da her er kun saa og smaa Tørvmoser. Ellers er det nu nogle Aar, at de har ved Frideriks Steenverk for Jbsker-Sogn strax ved Nærvø havt og have Møller, som ved Winden oppomper Vandet.

III.

Om Agerdyrknings Redskaber, deres Indretning og Brug.

35. Hvilke ere de nødvendige Aals-Redskaber som behøves for en Agerdyrker paa Bornholm?

Plove, Harver, Trumle, (som her kaldes Kuld,) Naer, Arbejds- og Høste-Boque, hvert Slags med Tilbehør, som og Haand-Redskaber, Leer, (som her kaldes Sense,) Riber, Løver, Hakker, Hjulbøre, Lyng-Riber, Spader, Jernstang, Ører, Jern- eller Træforker, (som her kaldes Græber,) Skooler, m. v.

36. Hvorledes ere de paa Bornholm brugelige Ploves Indretning i Almindelighed?

De ere med en Aas af 4 Al. Længde, og 4 Tommers Tykkelse i Giennemsnit, hvorudi Plovkniven med sine Kette-Kile og Huur-Kile sidder, Slaaen bag Kniven, og Plovstierten sidde i Plovshovedet, hvorpaa Plovstieret er fastslaget med 3de Som; fra Plovflaens højre Side gaaer et Stykke Brædt, som kaldes Muldsfiel, og med en halvandet Qvarters lang Nagle sidder fast i Stierten. Plov-Aasens forreste Ende ligger imellem Plov-Hjulene over Plov-Bøssen, hæftet med en stor Ring om Aasen med en Tobbe for, hvorfra neden under gaaer et par avlange Ringe, som sidde fast i Plov-Bøssen. I giennem Plov-Hjulene og Bøssen gaaer en Jernbolt, som er af Tykkelse vel 1 Tomme i Giennemsnit, med en Knop for den eene Ende og en Træbricke, med en Jerasplit for den anden. Fra Plov-Bøssen gaaer Plov-Tungen, som skal sidde

sidde udi Træstangen (som kaldes Plov-Dræt) eller Trække-Kløven.

37. Naar man haver saadan en Plov, kan man da lade holde Plov, hvem man vil?

Nej! der maae Videnskab og Øvelse til at være en god Plovholder, for at kunne lave Ploven, saa den altid kan være let for Hestene som skal trække, og gaae jevnt, lige og ordentlig dybt, vel stryge sine Furer, samt tage smalle eller brede Furer, efter Jordens Beskaffenhed.

38. Naar Ploven er lavet eengang, er det da ey nok?

Det kan lettelig skee i siid fast Jord, imod Steen eller Rødder, at Plov-Kniven kan komme i Ulaeve, eller blive løs, eller nogen Kile løsne i Stierren, og saa udfordres en erfaren Karl, til at rette den igien. Desuden skal Ploven gaae dybere, naar man plover de første Furer, end naar man renser Huulfurerne, m. v.

39. Hvorledes laves Ploven, naar man vil have den til at gaae dybt?

For paa Måsen ere nogle Huller, og naar man nu vil have Ploven til at gaae dybt, setter man Dobben 1, 2 a 3 Huller længere frem, og skyder Ringen dertil; Plovslaaen bankes bedre ned, saa giver Skieret sig ogsaa ned, hvorefter Plov-Kniven settes ligeledes længere ned; thi Plov-Kniven maae altid sidde $\frac{1}{2}$ Tomme dybere end Skieret, saa samme kan vogte, at Skieret ey tager imod Steene eller seye Rødder, som ellers let kan skee ved Uforsigtighed, da man kan fiøre Plov-Hovedet i Stykker. Måsen settes ligeledes bedre ned med Kilen i Stierren, og hver Post passelig med hverandre.

40. Det er jo megen Umag hver gang man vil have Ploven til at gaae dybt?

Ja, det er sandt; men samme Umag behøves en, uden man skal pløje meget dybt, eller det er haard Jord, som Ploven en vil tage fat udi; thi ellers kan man allene flytte Ringene nogle Huller frem, saa gaaer Ploven derefter noget dybere end før.

41. Naar man skal have Ploven til at gaae grundere, hvorledes laver man den da?

Som jeg før har meldet om, at sette Plov-Ringene frem, saa skal de da settes tilbage; og som jeg før sagde om, at sette Slaaen, Kniven, og Nafsen ned, saa skal alt nu op, og passeligt med hinanden.

42. Kan man ikke paa en nemmere Maade faae Ploven til at gaae grundere?

Jo, man kan aliene sette Ringene nogle Huller tilbage, saa gaaer Ploven strax grundere, og har man Lobben i det bageste Hul, saa legges en passelig Steen eller en Dre under Nafsen paa Plovbøssen, saa gaaer den meget grundere end før. Saadan Underlegning under Nafsen bruges naar man renser Huulfurerne.

43. Hvorledes laves Ploven til at tage smalle eller brede Furer?

Med en liden Forandring ved Plovkniven kan man faae Ploven til at tage smalle eller brede Furer.

44. Hvorledes laver man da Plovkniven, naar man vil pløje brede Furer?

Kniven sidder fast med 3de Kiler, een paa den høyre Side ned under, som kaldes Fuurkilen, og en paa hver Side oventil. Disse tvende Kiler oventil løgner man, og naar man vil have Ploven til at tage bredere Furer, driver man den venstre Kile passelig bedre

bedre ned, da giver Plovknivens Odde sig bedre til venstre Haand, og derefter tager bredere Furer, som kaldes at sette Kniven i Land.

45. Naar man vil ploye smallere Furer, hvorledes laver man da Plovkniven?

Som jeg før meldte om, at drive paa den venstre Kile, saa drives nu den høyre bedre ned, og da giver Plovknivens Odde sig til høyre Side og derefter tager smallere Furer, som kaldes at sette Kniven af Land.

46. Kan en erfaren god Plovholder ikke og ved visse Haandgreb lette og tyngre Ploven, samt faae den til at tage smallere og bredere Furer, som for en liden Distancees Skyld kunde udtræves?

Jo, paa en liden Distance, som kunde være et Svæld eller siidt Hul, hvor Ageren endnu var blødagtig, og Ploven selgelig vilde gaae for dybt, setter han Plovstaven, som han har i den venstre Haand, under Dobben i Stierten, samt tager med den høyre Haand bedre under Stierten, og saaledes letter Ploven den Siid igiennem, hvorefter han lader Ploven faae sin ordentlige Gang. Er derimod noget Sted, saasom en liden Høyde eller en Tverven, hvor Jorden er vel fast og det udfordres at Ploven skal gaae dybere, saa holder Plovholderen sin høyre Haand nærmest frem paa Plovstierten, træder et got Skridt frem, og tager med den venstre Haand foran Plovslaaen, og tynger saa ned det bedste han kan, eller saa meget som udfordres, saa holder Ploven sin ordentlige Dybde der igiennem.

47. Hvorledes kan Plovholderen nemmest ved Haandgrib faae Ploven til at tage smallere eller bredere Furer paa en liden Distance, uden at omlave Plovskaiiven, faasom enten ved en Steen, Bierde, Dige, eller sligt?

Plovholderen maae selv vrie Ploven til sig, naar den skal tage smallere Furer, og fra sig, naar den skal tage bredere Furer; thi Plovjernene ned i Jorden tager til, og fra, tvertimod som man vrier Stierren med Haanden. Den som kjoerer Ploven maae her komme Plovholderen til Hielp, ved at vrie Hestene til sig og fra sig, samt trække de bageste Heste og Baghammelen til sig, naar der skal tages bredere Furer omkring en Steen, og skjyde dem fra sig, naar der skal tages smallere Furer.

48. Hvad vil de Ord fra sig og til sig sige?

De ere egentlig Bornholmske Talemaader, og siger det samme som fiermer og nærmer.

49. Hvor store ere Plov-Hjulene?

De ere 3 Qvarter høye, og det høyre eller frahaandede er 4 Tommer høiere end det venstre eller tilhaandede.

50. Hvorfor er det ene Hjul større end det andet?

Fordi det løber i den sidstkiorte Plovfuur og det andet Hjul løber ovenpaa Jorden, hvoraf pløyes Fuur, følgelig har ulige Grund at løbe paa; men Plovbøssen, som bærer Nafen, bør ligge lige, og derfor maae Hjulene være af ulige Størrelse.

51. Er intet andet Slags Plove i Brug paa Bornholm?

Jo, der er og et andet Slags Plove med store Hjul, hvor Nafen i Jernringe og ved en Jernbolt hænger i Plovbøssen, men ellers er af samme Beskaffenhed,

fenhed, som den formeldte; dog haver jeg seet at Plovslaaen og Hovedet tilligemed noget af Stierten har alt været af Jern, som for fattige Ugerdyrkere vilde falde noget bekosteligt at anskaffe sig.

52. Det maatte være lettere for Besterne at pløye med saadan en Plov, hvor Trække-Selerne gaaer i Linie med Hestens Bringe, og det Jernhoved maae gaae lettere i Jorden?

Lungere er det just ikke, ja vel og noget lettere for Hestene. I Særdeleshed har de høye Hiul den Nytte udi Bendinger, at Hestene ey saa snart træde over Trække-Rebene, som ofte skeer formedelst de lave Hiul, hvor Baghammelen sidder siidt; men ellers gaaer sliig en Plov aldrig saa stivt og jevnt i sin Fuur, som de gamle brugelige Plove; desuden kan den ey alle Steder være beqvem at bruge her paa Bornholm.

53. Hvorfor gaaer saadan en Plov ey saa jevnt, som den med de lave Hiul?

Det kommer deraf, at Nafsen hænger løsere under Bøssen, end naar den ligger ovenpaa, saa at ved hver liden Steen, som Kniven tager imod, eller Hiulene gaae over, giver det en kiendelig uordentlig Bevægelse i Ploven. Og hvor der er tæt med store Steene oven paa Jorden, der er det meget vanskeligt og snart umueligt at kunne pløye saa nær omkring Stenene, som med de andre Plove.

54. Hvorledes spændes og gaae Hestene i Trække-Redskaberne for Ploven?

Det bageste Par spændes i en Hammel, som sidder med en Jernnagle fast i en Kloe, hvilken ligeledes sidder fast med en Jern- eller Træe-Nagle i Plov-Besse-Slaaen, og de har imellem sig en Stang,

(som her kaldes Dræt) eller et Drage-Reeb, indtrædet udi Halsfelerne, og den frahaandede Hestes Grimeffast bindes i den Tilhaandedes Hovedstoel, den Tilhaandedes Grimeffast bindes derimod ved Hesten paa Tilhaanden i Trække-Rebet, paa det at den, som fører Ploven, kan tage fat deri, om Hestene skal trækkes bedre frem til Siden, eller holdes tilbage. Det forreste Par Heste spændes i deres egen Hammel, som ved en Drag-Rænke sidder fast i Drage-Rebet eller Plovdreften. Paa dem er Tømme. Er der nok et Par Heste for, saa ere der to Trække-Reeb, og de midterste bindes da, ligesom før er meldt, om de bagerste.

55. Hvor mange Heste bruges for en Plov paa Bornholm? Gemeenlig 2 Par. Men ere Hestene smaa og maadelige af Kræfter, da 3 Par. Dog ere der og de, som pløye med eet Par Heste allene.

56. Kan det gaae an, at pløye med eet par Heste, hvorfor bruges da flere, som er mere bekvæmligt?

Det gaaer nok an med 2 Heste, hvor de have løs Jord og kort Distance at pløye paa; men hvor der er sen, gammel Leje og haard Jord, der kan eet Par Heste en længe holde ud. Thi det skal dog fornemmelig komme an paa Hestenes Styrke, at opløye Jorden.

57. Jeg tilstaaer, det kommer an paa Hestenes Styrke; men Plov-Redskabernes Indretning kan dog vel og bidrage til Arbejdets Lyngde eller Lettelse?

Det er vel sandt; men Jordarternes Beskaffenhed, og Algerdyrkernes Formue og Levlighed tilfiger fornemmelig begges Indretning, efter enhvers Skion-
som

somhed og Omstændighed, til mueligste Fordeel og Bequemhed.

58. Der ere jo dog mange Huusmænd og Folk i Riibstæderne, som har kun eet Par Heste; hvorledes kan de komme fort med deres Avling?

Huusmænd, som her kaldes Udbbyggere, og andre, som har kun tvende Heste, legger Plovlav.

59. Hvorledes legges saadant Plovlav?

De ere fælleds om Plov-Redskaberne; og enten klobe det tilsammen, eller den ene legger Bag-Ploven og den anden For-Ploven; Hestene settes den enes til den andens i Trækkeselene, saaledes at den enes Frahaandede gaaer til den andens Tilhaandede, bagerst for Ploven, og den andens Frahaandede gaaer til den førstes Tilhaandede, forrest Ploven, og saaledes vedblive de, saalænge de har noget at pløye. Den ene holder, og den anden kører Ploven.

60. Har de nogen Bedrøgt, om den ene har meer end den anden at pløye?

Ja, først pløyes den bequemmeste Jord, enten det er den enes eller andens; dernæst efterregner de, hvor mange Dage hver faaer pløyet, og faaer den ene meer pløyet end den anden, da maae derfor gives Wederlag.

61. Hvad meenes med Bagplov og Forplov?

Til Bagplov hører: Plov-Nasen, Stierten, Hoved-Slaaen, Muldfiel, og Skieret i Orden sammensat. Til Forplov hører: Plov-Kniv, Ringe og Hiul.

62. Er forommeldte de fordeelagtigste og brugelige Plov-Medskabere der paa Landet?

Ja. Der haver vel været nogle, som har prøvet at danne og indrette Plove paa andre Maader; samt et Selskab i Rønne, som lod forskrive en Plov efter nye Indretning; men i sejt og steenigt Jord kan samme ey være tjenlig; og da saadan Jord findes næsten over heele Landet, bliver Bønderne ved den hidtil brugelige Plov, som den bequemeste efter Landets Jorder, indtil dens fordeelagtigere Indretning skulde opfindes og blive bekendt for dem.

63. De forlade vel ey saa let deres gamle vedtagne Maade?

Jo, de Bornholmske Bønder ere deri ikke særfindede og egensindige; de ere videbegierlige, gjøre gierne Forsøg, og optage villig det nye, som de befindere bedre end det gamle.

64. Hvorledes er Harven indrettet?

En halv Harve bestaaer af trende Harvebuller og trende Harveskeer; Igiennem hver Bulle settes 5 a 6 Tænder, som ere firekantede og lidet indhugne eller hakkede, at de ey saa let kan gaae løse, og desbedre kan fæste. Saadanne tvende halve Harver fæstes sammen med Kløver og Nagler, saaledes, at de ere bevægelige, og bequemme sig efter Jordens Beliggenhed paa ujevne Steder, Banker og Sider.

65. Bruges der ingen anden Slags Harve?

Der er vel de, som og bruge Træetænder i Harverne, af Torn eller Albild, i stedet for Jern, som kan være tjenlige i løs Muldjord eller til at harve Skorpe op, som kan være falden paa sædelagt leeraagtig

agtig Jord, efter en Plads-Regn. For 30 til 40 Aar siden, var meest Træharver i Brug iblant Almuen paa Landet, men da de kiendte Fordeelen af Jerntænder i stedet for Træ, ere Trætænderne foragtede og affkaffede.

66 Saadanne Træ-Harver ere jo dog uundbærlige, om sligt skulde falde ind med Skorpe, saa Sæden ey kunde komme op; de ere jo ikke heller saa kostbare?

Det samme kan udrettes med en let Jernharve, helst naar Tænderne ere slidte; thi vel kan Trætænderne ey rive saa dybt, som Jerntænderne; men da deres Harve-Bulle udfordrer at være større, selvsagt tungere, saa kommer det ud paa det samme. Hvad Kostbarheden angaaer, da kan slig en Jernharve holde i mange Aar, helst hvor der er løs Muldjord, allene Tænderne skærpes eller forøges naar det behøves; og er altid sine Penge værd; da derimod til en Træharve udfordres at giøre nye Tænder hvert Aar, ja ofte nogle hver Dag, da snart en eller flere kunde kieres i Stykker imod en Steen, og saa maatte man og kiøre oftere frem og tilbage paa Ageren, naar man vilde have den nogenledes vel harvet, som dog ey til Fuldkommenhed med Trætænder lader sig giøre. Sligt udfordrer og længere Tid og meere Umag, hvis Kostbarhed langt overgaaer den Bekostning at anskaffe sig Jerntænder i sine Harver.

67. Hvorledes spændes Hestene for Harven?

Der settes en Harve-Klov med en Nagle enten i en Jernkrampe eller igiennem den ene Harve-Bull, udi hvilken Hammelen settes, som Hestene trække udi. Har man kun een Hest for Harven, som kan

være nok, naar det er en god Hest, da settes Svinglen deri. Kiserer een Person flere Harver, da bindes den tilhaandede Hestes Grinte i den frahaandede for-gaaende Hestes Svingel, passelig langt, saa Hestene kan gaae frem, at de bagstergaaendes Hoveder kan være ved de forregaaendes Trække-Seele. Saaledes kan een Person kiere 2 a 3 Harver i een Tømme; thi Tømme bruges allene paa det forreste Par Heste. Kun at han i Bendingerne veed Beskeed med, at lade Baghestene trække vel omkring, at de en faae Vene-ne i Harven.

68. Hvorledes er Trumlen eller den Bornholmske Kulb beskaffen?

Den er gemeenlig af godt Egetræ, i Runding eller sextenkantet af ulige Tykkelse og Længde, 1 Alen, 3 Qvart., eller mindre i Giennemsnit, samt $3\frac{1}{2}$ til $4\frac{1}{2}$ Alen udi Længde, med en Jerntap i hver Ende med Jernring om, som settes i det saa kaldede Kulde-Kar.

69. Hvorledes er det Kuldekar beskaffent?

Det bestaaer af tvende Sideskygger, der kaldes Kulde-Skagler, som ere passelig brede og krumagtige; i Midten af samme gaaer Kulde-Tappene, og foran i Kulde-Skaglens ere de sammensatte med en Stang, kaldet Kulde-Skee. Foran i Skaglens ere passelige Splitter, i hvilke Hestenes Svingle settes. Bag i Skaglens sidder en Kulde-Skee, som bør være noget tungere end den forreste, saa at, naar man holder, eller det er ned ad Bakke, den da kan thunge ned, saa ikke Skaglens forreste Ende støder i Jorden.

70. Hvorledes spændes Hestene for Trumlen?

Almindelig bruges kun tvende Heste for Kulden, som spændes i Trække-Selerne, hvis Svingle sidde i hver sin Skagl, og gøres det Keeb imellem Høved-Stolene, som kaldes Mellemtonne, noget længere, efter Kuldens Længde, saa Hestene kan trække lige frem.

71. Det maatte være vanskeligt at fiøre sliq en Kulde paa Bakke-Jord ned efter, da der er intet, hvorved Hestene kan holde Kulden tilbage, at den ey løber dem paa Bagbenene, hvorved de kunde blive beskadigede, eller unge og valige Heste blive løbske?

Derfor bør der være en forsigtig Karl til at fiøre Kulden, som paa Bakker kan vide at fiøre det mueligste skee kan paa skraas, og hvor det udfordres, med den ene Haand tage i Bagskeen og holde tilbage. Der er ellers en Maade, at bruge Dræt eller Stang til Kulden, og naar Kulden er liden, eller af let Træ, kan man giøre Indretning, at den som fiører, kan age og fiøre.

72. Hvorledes er den Indretning?

Over Kuldens Midte paa begge Skeerne slaaes tvende Jernvidier, hvori fastsettes en Stang (som her kaldes Dræt) med got Forbud for Halsseleer, ordentlig lang med Dobbe for og bag Skeerne, at den ey skædes frem eller tilbage, derpaa settes en Hammel og spændes Heste i, ligesom for Begu, og kan de da lettelig holde Kulden tilbage. Er Kulden af liden Tykkelse eller af Fyrretræ (somen Deel Kulde ere af, her paa Landet, naar de kan faae Stykker af ubrugelige Skibsmaster,) da giør man Kuldekarret af sørt Træ, saa det kan for sin Deel tyngge bedre; og naar man vil

indrette det saaledes at den, som kører, kan age, da maae Skaglerne og Skeen være saa meget tungere, naar der over Bag-Skeen bliver opsat et Sæde, som en liden Skammel, Bænestoel, eller som Bukken paa en Karret, hvorpaa den, som kører, sidder, saa at For-Skaglens da kan være i lige Vægt med det bagerste.

73. Men er alt dette Meget, eller en stor Trumle, ikke for tung Byrde for eet Par Heste?

Der bruges gierne de stærkeste Heste til Trumlen. Vel kan der være de, som bruge tvende Par Heste for den; men saa kan der ikke være Dragt i Trumlen; og da gøres der dobbelt saa mange Hestefied i Ageren, hvilket gjør den ujev. Man bruger ogsaa at smøre Kulde-Tappene, og har et Hul oven ned i Skaglen, hvori settes nogen fast Smørrelse af Tælg eller Feedt, der efterhaanden ved den Varme, som Tappenes Bevægelse giere, giver sig ned til Kulde-Tappene, og hjælper Kulden til en let Gang for Hestene. Ere Kulde-Skaglerne af fuldkommen Tykkelse; saa bores Tap-Hullerne en gandske igiennem, eller og der slaaes et Stykke Træ uden for Taphullerne, som giemmer Smørrelsen, at den en løber uden for til Unytte; thi hvad der gaaer ned imellem Kulde-Enderne og Skaglerne, det gjør sin Nytte.

74. Hvorledes er et Naer beskaffent?

Et Naer bestaaer af en saa kaldet Naer-Stang, noget længere og tykkere end en Plov-Nas, med en saa kaldet Hammer, hvorudi Stangens bagerste Ende sidder, ligesom Plovaasen i Stierten. Dernæst af en Naerviiser, som er et Stykke Træ af 6 Qvarteers Længde, der er med den ene Ende fæstet i Plovstierten,

og paa hvis anden Ende er fastslaget et Jern, kaldet Naerbilde. Nærmest fra Naerbilden gaaer en Slaa op fra Naerviseren i Stangen, hvilken kan drives op og ned, eftersom behøves; og i Stiarten er ligeledes en Indretning, at kunne drive Naerbilden op eller nedbedre. Naerbilden er trekantet, og ligner et Plovskier, undtagen at den er lige skraas til begge Sider. Den slaas fast paa Naerviseren med 3 Søm.

75. Hvorledes spændes Hestene for Naeret?

Hestene spændes i Hammel, som med en Jerns Nagle er fæstet over eller under Stangen, lige for Slaaen. Naerstangen gaaer frem imellem Hestebugene paa et Langtræ, som kaldes Nag, hvorpaa sidder en Træ-Benle hvori Stangen settes. Naget gaaer under Hestebugene, og er bundet i Keel, som gaaer over Hestenes Rygge, hvorunder legges en udstoppet Strømpe eller andet sammensyet Lø, for ikke at skade Hesteryggene. Løstrængen gaaer tilbage over Hammeren, og hviler paa Haandtaget. Den er en Længere end net op, at den, som holder Naeret med den højre Haand, kan styre Hestene med den venstre, og tillige have Svøben i samme Haand.

76. Hvad Nytte kan vel Naeret gjøre til Avlsbrug, da der er ingen Kniv udi, og intet som gjør Skur til højre eller venstre Side.

Det er allene brugeligt til løs Muld- eller Sandjord, som før er pløjet og harvet, og da bruges det til Byg-Avlingen. Nogle bruge det vel og til Erter og Bikker, samt i Kaal-Hauger, og i smaa Lykker, hvor der er løs let Jord.

77. Hvorledes kan de faae Aaeret til at gaae i Jorden og der givne nogen Fuur, eller til at gaae dybt eller grundt?

Til at neddrive Aaerbilden, som skal gaae i Jorden, er Slaaen og Aar-Stangen i Hammeren indrettede, samt de Keeb, som holde Aaet, hvorpaa Stangens forreste Ende ligger; de bindes kort eller længere, ligesom udfordres, enten man vil have Aaeret til at gaae dybere eller grundere. Den, som holder og kler Aaer, naar Jorden er fast, saa Aaerbilden en let vil gaae i den, træder da frem med sin venstre Fod og træder paa Aaerviseren bag Slaaen, saa tager Bilden strax fat, og giv da Aaeret en Fuur udi Jorden, og legger en liden Kam paa begge Sider. Ved Enden af Ageren vendes strax til samme Fuur igien, enten fra sig eller til sig; da den Hest nærmest Furen gaaer derudi, og Jorden bliver tet med Kamme og Fuur-Rader om hinanden. Skulde der komme en Steen eller seyn Jord for Aaer-Bilden, saa merker Holderen det strax, og ved at vrie paa Hammeren, setter Aaer-Bilden paa sin ene Kant, som da gaaer over, forbi eller igiennem, efter de mødte Tings Beskaffenhed.

III.

Om Agerdyrknings-Maaden, Jorden at tilberede, og Sæden at lægge.

78. Hvorledes er den Bornholmske Agerdyrknings-Maade, til at faae Jorden tilberedet, og Sæden nebvirket?

Man pløyer, harver, skjærrer, vender, rulder, alt efter Sædarternes, og Jordens Udfordring.

79. Siig mig ordentlig Behandlingsmaaden med Jorden til hvert Slags Sæd. Hvorledes er Umgangen med Rug=Uvlingen?

Der er to Slags Rug=Uvling, Sand=Rug og Gjødnings=Rug; begge legges om Efter=Året. Til Sand=Rug=Uvling udfordres højbundet, lidt muldags-tig, let Sandjord, som pleyes ordentlig om Efter= høsten i October, November, ja naar Venrliget vil til-lade det, og i December, i store Gjødder (Agre), vel ved 8 til 10 Skridt imellem Huulfurerne (Agerrenner-ne). Længden siger Agerens Belliggenhed til, eet til to hundrede Skridt, meer eller mindre, som alt bør pleyes, saa Furerne kan komme paa stiv, det er paa skaf, til Vandets Afløb; og maae Sandjord, naar den er græsbundet, pleyes med brede Furer, $1\frac{1}{2}$ Qvar-teer, og gandske vel overkastes, saa der snart ey er nogen Plov-Kam et see; derved underkues Græs=Kedderne, som ellers dæmpede Rugen, og da de til næste Åar ere mornede, saa giver den bedre Rug end første Åar. Thi Sand=Rugjord pleyes i 4 a 5 Åar, og hviler i 3; nemlig, de 3 første Åar Rug, og der- efter kan man saae et Åar Havre. Rugen saaes sidst i October eller i November Maaned, men kun gandske tyndt, at den kan desbedre saae Rum til at søge Nærings Kraft og Vext. Efter Nedsaeningen harves der først langs efter Furerne, 3 a 4 gange, siden 2 a 3 gange i det mindste paa tværs. Det er al Umagen med Sand=Rug. Bliver der et vaadag-tigt eller fugtigt Foraar og Sommer derefter, saa kan den give 4 a 5 Fold, ellers ordentlig regnes 3 a 4 Fold. Gjødnings=Rug udfordrer derimod langt mere Arbejde.

80. Hvad meere Arbejde og Umag er der ved Gjødnings-
Kug = Nøl?

Saa snart man kan, efter Jndhøstningen, pløyes til Kug. Om mueligt er, bør det skee for Michelsdag. Dertil pløyer man saa kaldede Kug = Rygge, der er fra 3 til 5 Allen brede, hvilket skeer saaledes: Man gjør Bending fra sig, og den anden Fuur = Kam maae grændse lige op til den første Fuur = Kam, eller lidet oven paa den, saa at Pløyningen bliver høyrtygget, rundagtig; thi da de første Furer ikke falde i nogen forpløyet Fuur, men paa Jordens Overflade, saa bliver sølgelig saadan en Kugryng en Fuurs Dybde høiere i Midten. Mellem hveranden Kugryng ligger en, saa kaldet Giedde, (en upløyet Strimmel,) som bliver saa bred, at Vogn = Hiulene kan grændse den, naar Gjødningen skal kiores ud paa Jorden, hvilket derefter skeer saa snart mueligt, og legges af hvert Læs Gjødning 2, 3, ja vel og 4 Hobe, ligesom man har Gjødning, og Jorden er af Godhed til, og estersom Lættet er til, 5 a 6 Skridt imellem hver Gjødnings = Hob. Har der sidst været saacet Erter eller Vikker, da behøves mindre Gjødning end efter Byg. Siden pløyes Giedderne, som vendes til sig. (Paa Bornholm sk kaldes al Bending fra sig Ryggskud, og al Bending til sig Giedder.) Derefter spredes Gjødningen vel paa Kugryggene, og iagttages, at der ingen Gjødning har nodig at blive tilbage, hvor Hoben har ligget; thi der har Jorden saacet Fedme nok af Gjødnings = Bædsferne. Gjødningen bør ikke legges for nær til Huulfurerne, at den ikke kommer deri og bliver til liden eller ingen Nytte for Kugen. Derefter saaes Kugen i rette Sæde = Tid, som her holdes for

for at være ved Simonis Judæ Dag. Siden skal Rugen vel langsharves, og kieres da, det meste mueligt, lige paa Ryggene, 4 a 5 gange ad hver Ryg; Derefter skraasharves; det er, man begynder paa det ene Hjørne, som for Exempel det sydføstlige, naar Ageren er pløjet i Syd og Nord, og ender paa det nordvestlige Hjørne, i det mindste 3 a 4 gange ad hvert Harve-Fald. Tilfidsst kieres eengang rundt om Stykket med Harven, og derefter gøres en Fuur med Ploven i hver Huul-Fuur, som almindelig skeer med ect Par Heste, hvilket og kaldes at vandfure, da tillige kieres Furer igiennem Rugmarken fra Siiderne til Vandets Aflob. Saa er Rugføden lagt.

81. Var det ikke bedre at pløye Gødningen ned, eller saae Byg i Gødningen, og derefter Rug?

Den bedste Tid at kiøre Gødning ud paa Jorden, er om Efterhøst, da Solen er iængere borte, og ey med sine Straaler saa sterkt kan udtørre Gødnings Bødsferne. Gødningen maae og have sin Tid til Forraadnelse, som ey endnu, om Foraaret, er skeet. Ja Aargammel Gødning, og derover, har man Exempel paa, at den langt bedre giøder Jorden end den nygre. Her er for mange Aar siden gjort Prøve med at saae Byg i Gødning og derefter ligeledes prøvet, at pløye Gødningen ned, ja endog ned og op igien, om Efterhøsten, men ingen Fordeel derved til Rug-Avling befundet, da Rugen behøver en særdeles Varme, som Gødningen forskaffer den, naar den saaes derudi, og ved Harverne bliver med Mulden beblandet, saa Rugen faaer baade Næring og Varme, som den fordrer til sin Væxt. NoGLE, som undertiden ved

ved Efterladenhed i Rugføde-Tiden, eller ved vaadt Veyr ere blevne hindrede fra at saae Rug, have vel seet sig nødsagede til at saae Vng i den gisedede Jord; men den Vngføed er for bekostelig paa Rugens Regning.

82. Hvad Nytte kan saadanne smalle Rug-Rygge giøre?

De giøre det, at Vandet en staaer over Agrene, men kan saae snart Afløb, saa man kan, endog med nogenledes Fordeel saae i temmelig sey- og siidbundet Jord sin Vinter Rug, (Vaar-Rug er lidet i Brug); Og har man ey den første Fordeel saa fuldkommen ved Rug-Avling, som Begierligheden mueligt ønskede, saa er Haabet med meere Vished til Vngføeden, efterdi al Vng-Jord behøver baade Giedning og Hvile, saa fremt den en skal blive forbutlet.

83. Hvorfor kiøres Harven paa skraas?

Det skeer for, at man ikke skal kiøre Giedningen af Ryggene i Huulfurerne, som bliver da til mindre Nytte. Ryggene beholde da og bedre deres Høyde, og Huulfurerne deres Dybde, som ved en Tværharving en skeer.

84. Har man paa Bornholm en noye bestemt Tid til at saae Rug?

Det er efter gammel Erfaring fundet meget fordeelagtigt, at saae Rug sidst i October-Maaned, som regnes efter Simonis Judæ Dag. Dog forbin-der det ingen; Men det bør passes efter Jordens Beliggenhed og Natur. Er Jorden siid leeragtig, maae Rugen saaes det første efter Mikkelsdag, som skee kan; thi kommer der sterck Regn og vaadt Esteraar, da bliver sliig Jord vanskelig at saae tør til at harves,

harves, som bør være, om man vil have Jaab til onskelig Høst. Derimod sandagtig hehbundet Jord, kan bie længere, før den saaes; da den af en maadelig Regn ey saa let bliver for blød, og ved en liden Tørke snart igien kan blive beqvem til Byggsaaening. Sildig saaget Rug giver ellers ikke nær saa meget af sig til Tærffning, som den ordentlige tidligere saae; der kommer og mere Tidsel, Binder, Klindte og Heyre iblandt den, i sær i Gjødnings-Rug. Sand-Rug kan saaes med lige Fordeel endog ved Jule-Tider. Her er Exempel paa, at Rug er saaget sidst i Februario, som dog alligevel vorede meget godt, men blev sildig moeden, og gav lidet af sig. Enhver estertænkstomt Uolsmand passer nok ellers selv den beqvemteste Tid.

85. Hvad om vaade Efterhøste indfaldt, saa Jorden ey til Guldkommenhed blev tør til Harving?

Da maae man lempe sig efter Omstændighederne. Er Jorden sandagtig, er den ey saa vanskelig; men er den lecragtig, da harves den kun paa langs, og Hestene settes længer adskilte ved Mellem-Tommen, saa at de kan gaae hver i sin Huulfsuur; og betiener man sig da af de letteste Harver.

86. De mange Huulfsurer maae tage en heel Deel Jord bort til Unytte, da det synes ikke, at der kan være noget i dem?

Falder der aaben Vinter, og vaade kolde Foraare ind, saa bliver der ikke megen Rug i dem; derimod, i frugtbare Aartider kan i dem blive ligesaa god Rug, som midt paa Knagene. De ansees ellers som en Nødvendighed, for at bevare den meste Rug for Bandskyl og staaende Vand, hvilket saavidt mueligt bør eftersees, forekommes, og skaffes Afkob.

87. Paa hvad Tid om Foraaret begyndes at plove, og hvad Slags Jord først?

Tiden tilfiger Foraars Beyrliget; thi saasnart Frosten er af Jorden, og den er ploveter, saa den vel kan bære Hestene, at de ey træder dybere i Jorden, end en halv, høyt tresjerededeel Tomme, saa begynder man strax at plove, gammel Vene først, eller saa kaldede gølge Jorder. Gammel slet Havre-Jord kan gierne taale at plevnes temmelig vaad; men Byg-Jord, i sær leeragtig, maae være passelig tør.

88. Hvorledes er Omgangen med Jordens Beredning til Byg-Sæden at nedvirke?

Samme er meget forskiellig efter Jordarterne. Den bedste Byg-Jord er den, som er leer-muldagtig, som her er meer eller mindre god mange Steder paa Landet. Saadan Byg-Jord plevnes tvende gange, og derefter paa sidste Plovsuur saaes Bygget i den bekvemteste Sæde-Tid, hvilken her holdes for at være ved den 11 May, som de kalder den gamle Walborg-Dag. Derefter tilharves og ruldes, efter udkrævende Nødvendighed. Men i den græsbundne sandagtige Muld- og Ler-Jord, hvortil bruges Naer, der skjærrer og vender man Bygget ned efter første Plovning og Forharving, og derefter til Sædlegning ordentlig behandler den. Der er og de, som allene plove deres Byg-Jord eengang, og strax saae Byg derudi, med den videre Behandling af Harven og Rulden. De har og, efter mange forsøgte foranderlige Tilberednings-Maader, fundet denne at være den bekvemteste for Jorden, og fordeeligst for dem selv.

89. Hvilke af disse trende Behandlingsmaader er ellers fordeelagtigt?

Det tilsiiger Jordens Natur og Beliaagenhed selv; men den bedste Behandlingsmaade til Byg Avlingen, er, at Jorden bliver 2 gange ployet. Første gang ployes den saa snart om Foraaret, som den er ployetør, og giver en forsigtig Avlsmand i sær nye Agt paa sin Bygjord, saasom Bygget af Baarsæden er i Almindelighed Hoved-Avlingen. Det er en Hovedsag til Jordens Grøde at befordre, at den bliver ployet med Vintervædsken udi, og samme bør bevares, at den ikke bliver før eller efter Pleyningen udtørret. Derfor søger man at faae Jorden forharvet, saasnart den er saa tør, at den suuller under Harven, rulder den saa til, og lader den siden i Roe, til Tiden kommer, at den skal ployes anden gang.

90. Hvor dybt ployes Bygjorden første gang?

Er det Leye, da ployes gemeenlig saaledes, at Jurens Dybde gaaer en Karl til Anklene, og en over i Qvarteer brede Jurer, men vel smallere. Er det Oppenlænde, (Oppenlænde kaldes at den Sædes Jord, som er dyrket næst forrige Aar,) saa ployes en halv Tomme dybere, saafremt Jordens Godhed er dyb nok dertil; men bestaaer Jordlagerne der neden under. af Gruus og Sandagtighed, saa tiener det slet ikke at ploye for dybt. Ikke heller bør den gode Jord ployes dybere, end den har været ployet i Aarene tilforn; thi ellers taber man i Afgroeden det første Aar, da den nye opployede Jord er endnu raa, utilberedt, og ligesom død. Derimod vinder man meget, om det endskient i nogle Aar har været ployet grundt,

men man nu igien optager Jorden i den forhen dyrkede Dybde. Exempler havest mange paa Bornholm af gode Akeres Fordeel efter flette Formænd i saadan Fald.

91. Hvad er der at merke ved Bygjordens Inddeeling i Hænsende til Plov Kærsele. saa Aarene kan blive jevne, og have passende Bendinger med Hestene?

Er det Kuarnage, som skal pleyes første gang, saa tages hver Aars for sig udi en Tilsig-Bending, da bliver der i hver gammel Huulfsuur et Aarskud, som ophøyer Huulfsurerne; og i Rugryggenes Hønde kommer derimod en Huulfsuur. Naar man derpaa tværharver, saa jevnes Ageren kiendelig, at man siden til den anden Pleyning kan tage passende Tilsig- og Frasig-Bendinger, som paa Oppenlænde, eller jevn Leye, er i Almindelighed 5 a 6 Allen brede. Det følgende Aar bliver Frasig-Bendingen eller Aarskud Giedde, og Giedden Aarskud.

92. Hvorledes er Omgangen med den saa kaldede Forharving?

Efterat Bygjorden er første gang pleyet, fiører man med Harven paa tværs over Pleyningen, saasnart Pleyningen er saa tør, at Furerne smuller under Harven; og bør man, ligesom Jorden er sey til, fiøre ofte over med Harven, 4, 5 a 6 gange, thi det kommer meget an paa en god Forharving, endskjønt den af mange ringeagtes; derved skal Furerne rives i Stykker, saa de til den anden Pleyning mulde efter Ploven, og Jorden vel jevnes. Det Ukrud, som efter den første Pleyning kommer op, kan og efter en jevn og god Forharving ordentlig falde under Furen ved

ved den anden Plojning, og derved, om en gandske uddøe, saa dog tildeels standses kiendelig i sin Bert: saa det ey kan komme op, før end den saae Sæd er i Bert og kan altsaa overvinde Ukrudet, hvilket ellers vil overvinde Sæden; thi den ældste Bert har den bedste Styrke.

93. Skal efter al Byg-Forharving trumles, eller ruldes, som det her kaldes?

Det behøves ikke, uden Jorden er klosæt, saa Harven en har kundet giøre den fin nok, eller og om man frygter for sterk Tørke, saa man ved Ruldingen vil giøre Jorden meere fast, at Tørken en saa let skal tage i den. Naar slikt ikke er, behøves en at rulle Forharvingen.

94. Naar pleyes Bøjjorden anden aang?

Naar man har tilpleyet saa megen Jord, som man vil dyrke det Aar, til al Slags Sæd, saunt saaget og sædelagt Havre, Erter og Bikker, og Foraarets Varme nærmer sig, i sær naar man merker, at Grøden er kiendelig i Jorden, saa kan man sikkert begynde med Bygavlingen, om det endog var 5te eller 6te May. Den lette højbundede Jord tvepleyes og tilsaaes først. Er der Kulde i Luften, kan man dristigere saae Byg, end om der er usædvanlig Varme. Derfor siges her: Naar Grøden kommer sildig, skal man saae tidlig; men kommer Grøden tidlig, skal man saae sildig; thi saa længe Kulden er i Luften kommer Bygget en op, og naar Kulden ophører, kan ventes stadigere Foraars Beyrligt; Men naar Varmen kommer tidlig, maae man besynge en iagtenkommende Kulde, som her kaldes en Væsing, da Bygget i sine spæde Blade kan være fremvoret, og

af Kulden faae en uoprenselig Skade. Omgangen med Bygjordens anden gangs Ploening, som her kaldes at tvepløye, skeer ordentlig som første gangs Ploening langs paa Agrene, dog lidt dybere end første gang, saa Furen vel mulder efter Ploven; og er Jorden brav tør, maae Muldsfielen ey stryge Furerne nærmere sammen, end at de net op kan falde op til hinanden, og faae en lige Kam. Vil man pløye tværs paa den forrige Ploening, saa maae Ploelandet være vel mørt, da og ligeledes maae pløyes dybere end første gang, og gandske smalle Furer, som bør ikke være meer end 4 til 5 Tomme brede, thi ellers bliver Jorden stumpet og kløset.

95. Jeg tænkte, at den rette Byg-Sædetid var, som før er sagt, ved den 11 May.

Ja det er efter gammel Regning; og Fædrene har ikke været skidesløse i at regne Tiderne. Erfaring stadfæster Sandheden. Men jeg siger, at ifald saa er, man haver det øvrige Vaar-Arbejde færdigt, og det er stadigt Vaararbejds Beyrligt, kan man sikkert begynde med Byg-Sæden, helst om man har Kiende paa Groeningen af de saa kaldede Sæde-Munkke, som bør have 3de Skud. Ellers holdt Fædrene for, at Slaan-Tornene og Kirsebær-Træerne burde staae i Blomster, naar Bygget skulde saaes; Men naar tørre Foraar falder ind, saa ere Bædderne udtørrede til den Tid, og da er det vanskeligt for Bygget, at komme op af Jorden. Den første saaede Sæd er i Almindelighed den bedste, saafremt der ey strax efter dens Opkomst kommer sterk Kulde.

96. Naar man har twepsøyet, skal man da derefter strax saae?

Man bør strax besaae den Ploynning, som man ployer om Formiddagen, endog samme Formiddag, og stryge den til med Harven. Til den Ende har man gemeenlig Sædekorn og Harve med sig paa det Stykke Ager, man ployer, og enten tager Hestene fra Ploven og setter dem for Harven, eller man har andre Heste til Harven.

97. Hvad forstaaes ved det, at stryge til?

Det er, at man kører nogle gange langs paa Ploynningen, som er besaaet, saa at Bygget kan faae vædskfuld Muld, og saaledes blive bedækket for den stærke Tørke. Saaledes fares fort, at besaae og stryge til, indtil man har det Stykke tilsaat, man ployer paa. Derefter køres endnu, om fornødent gøres, nogle gange langs paa Furerne med Harven, og siden tværharves. Er Jorden kløset, da ruldes og harves op igien; siden tilruldes, som kaldes at sædesrulde, hvorved Jorden bliver trykket fast om Sæden, at Tørken ey saa sterk kan trænge ind i. Jorden bliver derved og jevn til Bequemhed for Høstningen.

98. Naar Aæret skal bruges, hvorledes er da Omgangen dermed?

Først køres der tværs paa Ploynningen, saa dybt, som før er ployet, meget tet, det kaldes at skiorre; Derefter saær man Kornet udi de med Aæret giorte Rader, og stryger saa til med Harven, som skeer, i det man kører tværs paa Furerne; Derpaa kører man med Aæret tværs paa de før giorte Rader, som kaldes at vende Bygget. En Deel bruge og at

saae paa Ugeren først efterat Skjørningen er tilstrøget, hvilket kaldes at saae paa Skjørningen; men andre paa den Maade, som før er meldt, og det kaldes at saae i Skjørningen; Uter andre, naar Jorden er efter første Ploeyning og Harving løs og fiin, besaaer ovenpaa Forharvningen, og siden med Naeret kiorer meget tet tværs paa Furerne, dette kaldes allene at vende Kornet ned. Hvilken af Delene som nu skeer, saa maae dog for alting meget vel harves og ruldtes, samt harves op igien, dersom Jorden er kløset, eller der er Græsrodde i den, hvilke ved Skjørning og Bending bedst kan blive opløsnede af Jorden; og i saa Fald udfordres der tilstrækkelig Harving, saa at man ofte maae kiorer i sterk Trav og Galop med Harven, paa det at Rødderne desto bedre kan udrensnes fra Jordmulden, og siden med Riber sammenrives og kiorer af Ugeren. Derefter bliver først sæderuldet, saa er Ugeren sædelagt.

99. Giver Skjørning og Bending da ingen anden Nytt, end den, at saae Rødder af Jorden?

Den er nemmere end Tveploeyning, saa at man snarere kan saae Bygget i Jorden; thi man kan med 4 Heste for Naer skiorer til 3 a 4 Edr. Korn, paa saa lang Tid, som man med lige Heste kan tveploeyne til $1\frac{1}{2}$ Ed. Man bruger at skiorer heele Byg-Bangene, saacr i Skjørningen og harver, indtil man saaledes saacr heele Stykket færdigt; Da man derpaa først begynder at vende og sædelægge, som før er meldt. Man kan og uden Sædens Skade bie 7, 8 a 9 Dage førend man vender Bygget; ja om det endskjønt har Rødder og en liden Biser, saa skades det

det dog ikke deraf. Det har tvertimod sin Nytte til at dæmpe Ukrudet, at samme en skal tage Overhaand blant Sæden og qvæle samme; thi imidlertid Bygget ligger i Jorden og skyder Rødder og Viser, er det hurtige Ukrud alt opkommet, som siden ved Bendingen, deels bliver dæmpet, deels iblandt Rødderne udrenset, og deels bragt i saadan Uorden, saa det derefter langt seener kommer op end Bygget, hvilket da faaer Overhaand over Ukrudet.

100. Er der saadan Nytte ved Skiørning og Bending, saa maatte den være meer brugelig?

De som have haard Leerjord kunne en komme vel afsted med Naerets Brug, og den Jord, som er vant til at tvepleyes, samler ikke saa mange Rødder ved Tvepleyningen som ved Skiørningen. Naerets Brug er langt fra ikke saa fordeelagtigt, som Tvepleyning, ikke heller tienligt til alle Slags Jordarter; at tvepleye kan derimod bruges til alle Slags Jordarter. Det var at ønske, at Tvepleyning var i Brug over hele Bornholm! Efter Tvepleyning giver Sæden en 3die Deel meer af sig, end efter Skiørning; men saa udfordres og, at Jorden maae sterkere gjødes; thi den Jord, som en er vant til at tvepleyes, kan efter saa Naars Tvepleyning blive gandske udmattet. Bliver den derimod gjødret vel, naar den er af Leermuld, kan den besaaes hvert Aar, og aldrig behøver Hvile. Derpaa har vi mange Exempler her paa Landet i heele Kiøbstæds Bange og mange Gaards Aagre. Kun at Jorden faaer da Forandring af Rug, Byg; Erter, Byg; Biffer, Byg; og saa forfra fremdeles, da den giver aarlig 10 fold.

101. Mær de, som pløyer kun eengang til deres Byg, kommer jo nemmest dertil?

De giøre det ey for Mageligheds Skyld, men ikkun i Nødsfald, deels formedelst knap Tid, deels og for Hestenes flette Tilstand. Hvor ellers denne Behandlingsmaade er i aarligt Brug, der er den en Nødvendighed efter Jordarternes Bessaffenhed, som er muldagtig Sandjord og vel græsbundet. Af denne Jord tør Bønderne aldrig vove at udrødde Græs Rødderne; thi saa blev Jorden løs, ved sterk Storm blæste fra Sæden, og al Bødsken gik bort. Derimod maae de pløye eengang, og det skeer saaledes: De tage $1\frac{1}{2}$ Qvarterers brede Furer, som ey ere over 4 til 5 Tommer tykke, eftersom Røddernes Dybde er, der sammenholde Jorden, kaster Furerne ved Muldfiel-Strøgningen gandske over i den forpløiede Fuur, og deroven paa saaes Bygget, som passelig nedharves paa langs og tværs, og strax ruldes, saa at Jorden kan blive fastnet.

102. Skal der og tveployses til Erter og Biffer?

Det skeer sielden. Dertil pløyes kun eengang, nemlig: til Erter sidst i April eller først i Møen. Den tienliaste Jord til Erter, er leeragtig Muldjord; deri blive de bedst til at koge, og de give 5 a 8 fold igien, ja ofte meer, efter Aartidens Fruugtbarhed. I muldagtig Sandjord voxer og este Erter i Overflødighed, men de blive ikke gode at koge. Der ere ellers mange Ting at merke ved Erte-Sædlægning, som enhver god Avler maae give Agt paa.

103. Fortæl mig dem nøye, saa vil jeg overbeye dem, hvorvidt de kan have Grund eller ikke?

Man bør ikke pløye til Erter, uden nogle Dage før man vil saae dem; og maae da Furerne ligge tet sluttede med deres Kamme, deels at Erterne ikke imellem de staaende Furer skal nedfalde og blive qualte, deels at de imellem Furer-Kammene kan saae den fornødne Muld til Gødning. Erter skal ikke harves for meget, thi jo længer man harver dem, jo flere kommer til at ligge oven paa Jorden, da de give sig op ad ved Bevægelsen, alt som Jorden falder ned under deres Runding. Strax efter en passelig Harving, saa gange paa langs, men flere gange paa tværs, ruldes de, saa giver Jorden sig fast om Erterne, og de, som ligge oven paa, trykkes ned. Kommer der snart Regn efter at Erterne ere saae, kan de vore ligesaa vel, der ligge oven paa, som de der ligge i Jorden. Erter bør ruldes før de komme op, thi ellers kan ved Ruldingen deres Stilk og Viser, som ere sfære, lettelig brydes. Det er allerbedst at saae Erter om Formiddagen, imedens Jorden ikke ved Solens Hede og Foraars-Beyrligets Skarphed har tabt sin om Natten samlede Fugtighed. Østlige Vinde er en saa tienlige for Erter i deres spæde Alder, som de Vestlige; Derfor siger og mange, at man bør ikke saae Erter i østlige Vinde, fordi man bestrænger, at den østlige Vind vil længere vedblive, da det er vist, at alle krybende Insekter har stærkest Tilbøer i de tørre skarpe østlige Vinde, og de smaa Insekter elsker helst de spæde velsmagende Ertevisere og Blade. Det gaaer nogenledes an, naar Bladene kan blive lidet ædte, men verre, naar Viseren bliver ædte. Det er for

nærgaaende, og bliver en ulægelig Skade for Erter. Det er kun saa, som alle Vinde seye; men alle bør ikke lade sig drive af hver Lærdoms Vind. Naar Erterne blive saae i god og ordentlig vædskesuld Jord, passeligt og i Tide vel harvede og ruldede, saa ere de saae i den bedste Vind.

104. Hvorledes er Omgangen med Vikke-Sædelægningen?

Omgangen med Dyrkningsmaaden til Vikker, er ligesom med Erter, undtagen Vikker kan saaes tidligere om Foraaret end Erter, endog midt i April, ja vel før, naar Martiden er dertil; thi den Slaags Sæd taaler nok Kulde. Vikker kan og saaes i meer siidbundet, senere og senere Jord, end Erter; thi det er et Slaags Sæd, som er hyppig til at vore, og ey let lader sig af Græs eller Ukrud undertrykke. Derimod mislinge Vikker snarere i reen leeragtig Jord, uden de saaes des tykkere. Naar Vikker først komme op, saa de bedække Jorden, har de overstaaet den største Banskfelijkheid; men førend de komme saa vidt, kan de snart faae en Krampelse efter Regn, naar der setter sig Skorpe paa Jordens Overflade, eller ved staaende Vand, og sterk Tørke, som giver tillige Indsefterne Magt med dem. Man har ellers den Talemaade: Vikker kan gaae 3 gange bort, og komme igien. Der saaes og Vikke- og Havre-Blanding i Havre-Jord, som bruges til Heste-Føring, hvor der er kun liden Høebiering.

105. Hvorledes er Omgangen med Havre-Avlingen?

Til Havre pløyes ordentlig som Byg-Jordens første Pløynning i Tilsig- og Frasig-Bendinger; dog maae nøye mærkes i Pløyningsmaaden paa Jordens

Be-

Beskaffenhed. Er det løs øer Jord, da kan pløyes bredere Furer, end som paa Løse; thi Havren vøyer almindelig kun i Rader imellem Fuurkammene; og jo tættere de ere, jo bedre og tykkere bliver Havren. Furernes Tykkelse passes efter Jordlagernes Godhed: Er det sandagrig Muldjord, saa pløyes den, som før er meldt, til Byg; er det leeragtig Muldjord, saa kan den Gradviis pløyes i Tomme dybere hvert følgende Aar efter Løse; dog at det sidste Aars Dybde en overgaaer den forrige Dybde = Pløyning. Er der nær under Furen af den skarpe røde Sand, saa maae man vel vogte sig, at samme en bliver oppløyet, som kiendelig forhindrer Sædens Vert. Harvingen til Havre passes efter Jordens Senhed. Vel passelig Harving er høyst nødvendig til al Slags Sæd. Kuldingen skeer saa snart mueligt; dog kan Havren ikke skades, om den endog er $\frac{1}{2}$ Qvarteer høy, naar den ruldes; thi den er sey af Natur, og snart reyser sig igjen.

106. Paa hvad Tid om Foraaret dyrkes Havren?

Havre = Jorden pløyes efter Bequemhed, før, efter, eller intellem Bygjordens første Pløyning; Men Havren saaes gierne før Bygget, og det, efter Aartidernes Beskaffenhed, sidst i April, eller først i May.

107. Er der nogen Boghvede eller anden Hvede = Abling paa Bornholm?

Boghvede er adskillige gange forsøgt at saaes, endog af Kiendere i Omgang, og i den tienligste Jord udi Indhøgningerne, men har ikke vildet vel modnes, eller været til mindste Fordeel; derfor avles den Slags Sæd ikke her. Hvede er hos nogle saa brugeligt at
saae,

saae, enten Vinter- eller Vaar-Hvede, dog en høyere end $\frac{1}{2}$ eller heel Tønde; thi Jordens Beskaffenhed giver dem ikke saa stor Fordeel, som efter anden brugelig Sæd. Deels udmatter Hvede-Sæden Jorden, deels er Halmen en saa behagelig for Creaturene, deels ere Indretningerne i Bangene og Laderne saaledes, at de kan en holde Hveden reeu for anden Sæds Blanding, som gjør den ubehagelig for Kiebere. Den sidste Marsag hører til den gamle Bane, som mueligt er den største Skyld til Hvede-Mølingens liden Dyrkelse.

V.

Den udyrkede Jord, som til Sædes- vert er beqvem, at tilberede.

---

108. Hvad Fordeel haves af den udyrkede Jord paa Bornholm, som er meldt om i 7de Spørgsmaal, der udgiør over Landets 4de Deel?

Den store L yng, indlukkede Fælleds- og Strand-Marker ere Kongens Egendomme, (undtagen hvad der er Kiøbstædernes Frihed,) hvorfor de nærmest grændsende-sette Gierder, og paa samme lade Indvaarnerne en Deel af deres Creature, Bester, ungt Dvæg, Faar, Gies og Sviin søge deres Ophold om Sommeren og Høsten. Deels tage og de fleste Landets Beboere deres meeste Brændsel der, af Klumpe- og Flads-Torv, samt L yng. Strandmarkerne ere tildeels til samme Nytte.

109. Kunde der af saa megen Jordskrækning ikke havees større Fordeel for Mennesker, om samme til Sæd blev dyrket?

Det kan vel ikke nægtes! Nu er den derimod vel til mindre Nytte, men almindeligere nyttig for enhver. Strandmarkerne ere tildeels saa sandagtige, at de for den ensfoldige Agerdyrker synes at være gandske unyttige; da der dog mange Steder kunde med Fordeel avles Rug, Kartofler og andre nærerige Rødder, og tildeels Havre. Ligeledes kunde sliige tilladte Dyrkere tillige bruge Fiskeriet, som her ikke er Sted at melde om.

110. De Selvejeres fælleds Overdreve, og enkelte Ejerers udyrkede Marker, som de kalde Selovuang, dem kunde de jo anlegge til Ager, og derved have meere Fordeel?

De Slags Ejendomme blive nu meer og meer optagne til Dyrkning, da den ene af den anden erfarer den kiendelige Fordeel, saa en Deel ved Steen og Krat-Rydning med saa Folk har gjort stort Arbejde, og høstet Flittigheds Løn.

111. Hvorledes er Plojningsmaaden med den udyrkede Jord?

Langt ud paa Fisket (Efteraaret,) naar Jorden er blød og beqvem, eller strax om Foraaret, pleyes saadan Jord med ordentlige Furer i Brede og Enkelfse, og vel omkastes, at Grønsværen kan komme til Forraadnelse. De maae ved saadan Plojning ofte have 6 Heste for Ploven, og godt sterkt Plov-Redskab; thi om de endskönt efter mueligste Flid have opbrudt og bortkiert saa mange Stene, som de har kundet faae, samt ophakket alt hvad Gene- og Krat-Rødder der var, saa kan der dog være mange flere Stene

ner

nær ved Grønsværen, eller seye Rødder, som Plovekniven tager imod. Derfor gaaer sliq Pleyning langsom, og ofte bør holdes med Ploven, og erfares om den Steen, der treffes for Kniven, er af den Beskaffenhed, at man kan faae den opbrækket; og er det bedst, at Stenen tages op før Pleyningen og ikke efter, at nærmest vedgrændsende Jord kan blive lige igiennemkiørt. Derefter bringes Stenen af Ageren til hvad Nytte man vil. De store Stene, som en kan faaes opbrækkede, søges, om det er mueligt, ved Klevning eller Miining at faae i Stykker; hvormed man gior sin Flid, sær hvor der er Mangel paa Steen. Der ere mange, som bruge her paa Landet, hvor der er steenrigt, at grave en Kule ved og under Stenen, og derved synke den saa dybt, at den faaer en heel eller halv Aen Jord over sig. Ere Stenene af den Størrelse baade over og i Jorden, at man sær sig en i Stand til at faae dem paa nogen Maade af Veyen, maae man troste sig med den nødvendige Sandhed: Den Byrde man ikke kan løfte, faaer man lade ligge. De seye Rødder, som komme for Plovekniven, hugges over med en Dre, eller Hakke, da de siden ved Harvingen og Jordens videre Dykning lettelig opsamles.

112. Bruges der Afbrænding paa Ager og de udrykkede Marker, som kan være begroede med ryna, Løsel, Bynke, eller andre uayttige Verre?

Det er vel ikke sset paa Bornholm paa Stedet; thi Brøndsøl er ikke i saadan Overflødiighed; men samme bliver rigtig nok til Nytte opbrændt. Rynaen deels afhvaaget, deels i Flad-Lers opskaaren. Bynke vorer her en overflødig paa Landet udi let Jord, men

mange

mange Steder af den store Tidfel, som ligeledes af en Deel affugges og til Brændsel hjemhentes.

113. Kan man efter det første Aars Plojning, saae Cæd i den Flags Jord?

Er det jevn muldaartig Leerjord, kan man med Fordeel saae Hør = frøe deri, helst naar der paa samme Jord ikke før er voret Lyng eller Ciu; thi saadan Jord tiener ikke til Hør; men deri kan saaes Havre det første Aar; og siden kan Jorden, om Vandet ellers kan saae vel Afløb, med Fordeel, efter liden Gjødning, give god Rug. Derefter indrettes Jorden til Byg- eller Havre = Jord, alt som den efter sin Beliggenhed og Natur er beqvem til.

VI.

Om Agrenes Renselse fra Rødder og Ukrud.

---

114. Det var jo bedre, at tilberede Jorden saaledes, at dens Græs = Rødder kom til Raadnelse, saa gavede vel Jorden en Slags Gjødning?

Det er besundet med dobbelt Fordeel, hvor man haver gammel Leye og græs bunden Jord, at riste slige Agre, som ber stee tidlig om Efterhøst, ja vel i Høsten, naar vaadt Veyrligt indfalder; dette stee saaledes: Plojkniven settes saa meget i Land, som den kan komme, og føres saaledes, at de frabaandede Heste trække yderst paa Fuurgrændsningen, hvorefter Fuurhiulet løber, og opplenes af Agrenen hveranden

anden Fuur 3 a 4 Tomme tyk og vel 1 Quart. breed, eller bredere, og passes nye, at den opløede Fuur falder lige paa Overfladen af den imellem liggende opløede Fuurbred-Strimmel, saa give de sammensaldende Græssider sig selv en Slaas Forraadnelse og Mærhed, naar de blive saaledes liggende fra August eller September Maaned indtil Foraaret; hvorefter de vel tøerharves og siden pløyes og behandles som anden Bygjord, og derefter findes som oftest merkelig Fordeel.

115. Var det ikke ligesaa tienligt, at pløye Jorden ordentlig som første Pløying, og harve den strax derefter?

Det hjælper vel til at giøre den sene Jord mær, for desbedre om Foraaret at kunne faae Rødderne af den; men sliq Pløying i tæcgtige aabne Vintre udvædsker Jorden, hvor der er Vandskyl, betager den en Deel Fedme, og langt fra ey hjælper saa vel til den sene græsbundne Overflades Forraadnelse, som Ristning.

116. Er det nødvendigt at søge Sædes Jorden rensed fra Rødder, eller at faae den ved Ristning til Raadnelse?

Det er ikke tienligt i den løse Sandjord at rense samme gandske fra Rødder, som er meldt (Sp. 101.), ikke heller i anden Jord, naar der er sterk Tørke; men ellers er det en Nødvendighed, hvor der ere mange Rødder i Jorden, ved sterk Harving at oprive og afsøre dem, saa at den saede Sæd ey udi dem skal blive qvast; Men bedre ved aarlig brugende Tverpløying og Esteraars Ristning at lade Jorden selv fortære sine Rødder, som da efter et Aars Hvile ikke bliver meget sterk græsbunden. Den giver vel da mindre
Græs,

Græs, men sandelig des kraftiaere. Leerjord giver ikke saa mange Rødder, som Muldjord, men er lige tilbøuelig til Ukrud.

117. Hvad Slags Ukrud er paa Bornholm meest yttrende iblant Sæden?

Det meest giengse Ukrud er Klinte og Garse (Heyre) iblant Rug = Sæden, samt Ondurt, som kaldes her Lausurt, Kornblomster, Binder, Graa = Bynke og Tidsel. Krage = Torn og Graa = Bynke ere slet dyrkede Agress rette Kiendetegn. Flyve = Havre er saa vel blant Byg, som anden Sæd, da den forbliver i Agrene.

118. Hvilken er den bedste Maade at faae Jorden rensed fra slegt Ukrud?

Det skeer deels ved de tienligste Midler i Jordens Behandling, deels ved at forskaffe sig reen og god Stroe = Sæd.

119. Hverledes behandles Jorden til Ukrudet's Dæmpelse?

Byg = Jorden pløyes saasnart mueligt er om Foraaret, og harves til; naar Ukrudet er vel opkommet, pløyes anden gang det dybeste mueligt er, saa dæmpes Ukrudet. Eller man saacer i første Ploeyning Bitter gandske tyndt, og først i Græs = Høsten afsmejer dem, medens Ukrudet endnu er i Blomster, og strax bringer samme af Ageren. Dog bør Aaret bruges efter den førmeldte tidlige Ploeyning. God Leer = muldagtig Bygjord, ved ordentlig Dyrkelse, naar den faaer sin ordentlige Giødning, holder sig nok trie for Ukrud, og kommer der noget i den, kan samme, naar den hviler et Aar efter Rugfæd, blive qvit der =

fra. Havre-Kord bruges allene saaledes, at den faaer 3 Aar Hvile, da den derefter giver reener og bedre Havre.

VII.

Om Sædeforn og Saaening, samt Bexternes og Sædens skadelige Tilfældes mueligste Afhjelpning.

---

120. Hvilke ere den gode Strøe-Sæds rette Kiendeteen?

Den maae være vel moeden, ey derefter paa Agren eller i Laden bedrevet, ikke skaaren af Muus, eller gnavet af smaa Insekter, være af sidste Aars Grøde, ikke allene reen for Ukrud, men endog for anden Slags Sæds Beblanding; derfor bør hver Slags Sæd vogtes for Beblanding paa Agre, i Laden og paa Loftet.

121. Sædefornets meer eller mindre Reenhed fra Ukrud kan vist nok være Aarsag til Sædens reener Fremvæxt;

Men hvorledes bevarer man samme fra
Ukruds Beblanding?

Maar man har forskaffet sig godt og reent Sædeforn, bør man tidlig, som før er meldt (Sp. 119) søge at dæmpe Agrenes Ukrud ved Aols- Behandlings- maaden. Vil endda Ukrudet yttre sig lidet, kan man ved dertil passelige Sold skille det frøagtige Ukrud fra, og den meste Flyve-Havre giver sig oven- paa Sæden ved Skilningen, som vel maae affkummes.

122. Kan en Bonde da efter noye Oppasning altid have godt og beqvemt Sædeko:n til sine Acre?

Sæden kan vel holdes reen; men den kan i Henseende til sin Formerelse, Storhed og Tyngde blive ligesom udartet; derfor er det tienligst, som mange bruge, at omskifte Strøe-Sæd med de længere fra hoende Bønder, og helst søges den Slags Sæd, som er voren udi leeragtig Jord; thi den Sæd, enten det er Byg, Erter, Vikker, eller Havre, er vægtigere og større, end den Sæd, som er voren i muldaartig Sandjord; den har og meere Kraft til at formeere sig, og udstaae adskillige Bæsinge i sin spæde Bert, hvilket er den medgivet af Jordens Natur, som igien efter faa eller fleere Aar udartes i løs Jord. Rugen maae dog oftere omskiftes, end anden Sæd, thi den kan snarere blive beblandet med Heyre og Klinte.

123. Hvoraf kommer det at Rugen suarere beblendes med Ukrud?

Det skeer, naar den er saaet udi siid Jord, hvor Vandet ey tilfulde kan faae Aflob, da bliver der udi Siiderne meget sligt Ukrud; og kommer først lidet deraf iblant den gode Sæd, formeerer det sig snart, derfor bør man altid søge god Strøesæd; thi det man saaer, skal man og høste. Men kommer der Ukrud iblant reen Strøesæd, endog efter god Agerdyrkningsmaade, saa har man ikke noget at bebrende sig.

124. Hvilken er den bedste Slags Sæde-Rug?

Den kiendes bedst i Høsttiden, da man seer, om den er reen fra Ukrud, og har lange Ar. Der er kiendelig Forskiel paa lige god Sæd i Moedenhed og Tyngde; hvilket ey saa vel kan kiendes efter Af-

ærfkningen, som ved Jndhøstningen; thi den moedneste og vægtigste Sæd kan dog være af det Slags, som setter mindre Ur endog i liges god Jord. God Gjødsfningss-Kug er altid meer end dobbelt saa god til at saae, som Sand-Kug, der vel kan være reen for Ukrud, men setter mindre Ur.

125. Hvorpaa kiendes Sæden at være usfordeelagtig til Strøesæd?

Det kiendes som meldt, i ser om Høsten, naar Bygget ikke allene er beblandet med Ukrud, men og haver smaa Ur, hvor imellem ofte er mange kun med to Rader Korn, og en Deel Korn deri, ja vel og hele Ur, kan være visnede, som her kaldes Lynnebrændre. Saadan Lynnebrand yttres sig meget iblant Havren og Hveden, og er som en anstikkende Sygdom der aarlig tiltager meer og meer; derfor er det nødvendigt, at den Havre, som er bestøvet med denne anstikkende Afke, ikke bør tages til Sæde-Havre.

126. Er det Støv, som slige brændte Ur forarsager, saa anstikkende, da var det jo vel, om de, som have god Strøe-Sæd, kunde holde samme bevaret derfra?

Naar der haver ligget saadan støvfuld Sæd paa Loftet, bør det derefter ikke allene vel reensfeyes, men Loftet bør endda med Bøge Afkelud og Kalkvand bestænkes og overfeyes. Med saadan Luud og Kalkvand kan man og bestænke Strøe-Sæden, førend man saarer, og vel omvænge den; det befrier Sæden baade fra Støvet's Skarphed, og beskiermer den i Jorden for de smaa Orme og skadelige Insekter, som ellers vilde angribe den. Paa Kornlofter indfinder sig ofte nogle smaa sorte spitsnebbede Insekter, som

som æde Kiernen af Sæden, (hvilke kaldes her Nebber,) disse bør man med Flid søge at ødelegge.

127. Hvorledes fordrives og ødelegges Nebberne?

Naar man haver Løftet reent og tomt for Sæd, saa tjeres Legderne over heele Løftet; derefter gøres en sterk Røg af Enebær = Riis og Naturt udi en stor Jerngryde eller Kobberkiedel, saa give disse Indsekter sig paa Flugt, for at undsøge saadan Røg; de, som ere oppe, krybe ned, og de, som ere nede, krybe op, og blive saa siddende i Tjeren.

128. Den med forbemeldte Vand bestænkte og deraf vaade Sæd er vel vanskeligere end den tørre for Sædemanden at faae jevn udkastet, saa at den ikke falder i Klumper?

Naar Sæden af en søet Sædemand bliver vel udkastet, giver den sig nok adskilt ud paa Jorden; da den bør heller ikke være for meget vaad.

129. Udfordres der sær Øvelse og nogen Slags Oplysning for en Sædemand, til vel at kunne faae?

Ja visselig; thi derpaa beroer Sædens udfordrende aspassede Sted til sin ordentlige Væxt, saa at Sæden ey bliver udsaaet for tykt eller alt for tyndt, ikke heller ujevnt, som efter Jordens Natur og Sædens Art maae nøye mærkes.

130. Siig mig engang Agerens Viides Forhold til Udsæden?

Det er med Vished at 800 Skridt i Firkant er til een Tønde Bygs Udsæd, nogle Potter meer eller mindre, naar samme besaaes af en søet Person og lige ordentlig hvert Aar. Af Rug saaes derudi mindre, men af Erter og Bikker meere.

131. Hvad er der at merke, til passeligt at udfaae Sæden i Agrene?

Sædemanden bør, efter Sæde: Arten og Jordens Natur, aspasse sine Trin og Sædens Udkastring for Binden, som kaldes Sædebor, og udstrøe den lanas ad Furerne; men er Ageren og Binden ikke dertil, maae man dog saaledes faae, at Binden havest paa den høyre Side, da man vel og kan faae i temmelig Blæst. Men at faae tværs over Furerne, om man i sterk Blæst dertil nødsages, foraarsager, at Sæden falder aldrig saa jevn i Ageren.

132. Hvorudi bestaaer den Afspasning til Saaening med Sæd og Jord?

Naar Sædemanden har oppebiet den søyeligste Sædebor, og er færdig til at udfaae Sæden, holder han Sædeløbet med venstre Haand, hvilket hænger i en Seele over Skuldrene, gaaer saa nogle Skridt fra Ageren midt for Sædekastet, som er omtrent 5 a 6 Alen breedt, og med høyre Haand udkafter Sæden; han triner ordentlige Skridt, først frem med den høyre Fod, da Sæden faaes til venstre Side i Sædekastet, siden frem med den venstre Fod og kaster Sæden til den høyre Side, alt med en Færdighed i Runding o. s. f. Er Jorden Lene, eller Græsunden, da kan Sæden ikke faaes saa thft, som i reen og god Jord, efterdi Jordens egen Vert, som er Græstrødderne, der vil forsvare sin Plads og trække Jorden af Jorden til sig, hindrer, at mange Sædekorn ey kan komme fort. Af Erter og Biffer faaes en siette Deel meere end Byg i lige Agre; men af Rug en siette Deel mindre. Havre faaes ikke gierne i Bygjord, men i Forhold af Viide er een og en halv Tønde-land

land Havrejord mod een Tønde Bygjord. Udfordrer Sæden tykkere Saaening, tages mindre Trin, og smalkere Sædekast; Men skal derimod saaes tyndere, tages længere Skridt og stærkere Udcast i bredere Sædekast. Det kan og passes, ved at tage meer eller mindre Sæd i Haanden.

133. Hvad er Aarsagen, hvorfor eet Slags Sæd saaes tykkere end et andet?

Byg- og Rug-Sæd er af den Natur, at samme stoler sig, saa at af eet Korn kan opvoxe nogle Straa, og hvert Straa have sit Ax, som til sin Fuldkommenhed behøver udfordrende Plads. Erter og Bikker giver kun een Stængel, som er hvilende, følgende udfordre mindre Sæderum, og Jorden kan give flere ordentlig Næring. Jo tættere den Slags Sæd sammenvoxer, jo bedre kommer den til Moedenhed, og tillige er Giedske for Jorden. At Havre saaes tykkere end Byg, dertil er Aarsagen, at den er af let Natur, saa at den falder tykkere, den skyder og mindre Straa og Bert.

134. Kan Erte- og Bikke-Sæds ordentlige tætte Bert hielpe til sammes Moedenhed?

Naar Sæden er saaget passelig tæt og faaer sin Bert, bliver den tøragtig ved Roden, hvilket hindrer den, at sette flere Topblomster, som aldrig gierne komme til nogen Fuldkommenhed, og de allerede satte Bælge faae derover meere Bert og snarere Moedenhed. De næst Jorden liggende Stængler og Blade bedække Jordens Overflade, og vogte den for Solens igien-nemtrængende Udtørring; og da sammes Stub, som bliver altid megen efter Sædens meere Bert, har den

Art, at den snart raadner, saa merkes lettelig, som og kiendelig erfares, at den fedter Ageren, ja kan dæmpe og rense den fra Ukrud.

135. Kan det være til stor Skade, at saae for tykt, eller for tyndt, eller ujevnt, og hvilket har man meest at rogte sig for?

At saae for tykt har man dobbelt Skade af, deels, at man til Unytte udkaster meere Sæd end som behøvedes, deels at Sæden ikke faaer sin Bert, men bliver fort i Straaet og setter smaa Ur. At saae for tyndt, har man ikke saa stor Skade af; thi den udsaaede Sæd faaer vel sin Bert, og kan sette rigelig Ur; men man har dog ikke den bedste Fordeel af Jordens Viide. Ofte nødes fattige Agerdyrkere, efter Misvert og Dyretid, at saae tyndt, som i frugtbare Tider dog kan give rigelig Høst af Foering, og efter Udsædens Maade tillige af Kierne. Derfor siger man, den, som saae for tykt, saae sig ud; men den, som saae for tyndt, saae sig i Avling. At saae Sæden ujevn, kan nogenledes synes at gaae lige op; thi hvad den tæt saaede er mindre, synes den tyndt saaede at skulle blive meer; men der kiendes dog Tab ved samme. Desuden naar Sæden kommer op, da sees, hvor ujevnt den er saaet, og da bliver Sædemanden af sine Kiendere ikke berømmet, men snarere beleet, hvilket en ærefier Agerdyrker vil søge at undgaae; hvorfor en god Afpækning og jevn Eaaening ere nødvendige baade til Nytte og Roes.

VIII.

Om Engenes Beskaffenhed og Høebiering.

---

136. Hvorledes er Engenes Beskaffenhed og Omgangen med Græssets Indhøstning paa Bornholm til bedste Fordeel?

Engene paa Bornholm ere deels Hønder eller Torp, deels Dale og Siider. Dog ere der ogsaa nogle jevne Enge, hvilke ere i Almindelighed de bedste, helst naar de ere af en god Jordart, som holder Bædse, og af den Beliggenhed, at Vandet kan have Aflob. Hvert Slags Eng, efter sin Beliggenhed, maae i Hensende til Indhøstningen passes efter Sommertidens Tørke eller vaadagtigt Veyrligt, da Græsset derefter bliver tidligere eller sildigere moedent til at slaas. Det bør ogsaa passes, at Græsset kan være høstet til Sæden er moden.

137. Hvilken er den ordentlige Tid til Høe-Slettens Begyndelse?

Det kommer an, som er meldt, paa Sommer-Veyrliget. Ellers er den ordentlige Tid midt eller sidst i Julii Maaned. Det er et gammelt og vist Kiendetegn, at naar Penge-Urten (Thlaspi arvense) er moden, da forbedres Engen en meere, men forværres, og derfor bør afsmeyes eller slaas.

138. Hvad for Høst-Redskaber ere brugelige?

Til Afsmeyning bruges Sense, det er Leer, Riber, Høestrænge, Lyver, Høereedte Bogne med Tilbehør, nemlig Ladestang, For- og Bag-, samt Lær-Reeb, og Høevævel.

139. Hvorledes ere Sænsene eller Leerne beskafne?

De ere ligesom andre Meyer-Leer og af samme Slags, men Skaftef, som kaldes en Bom, er anderledes indrettet, end til Sædens Meyning, det er nemlig saa langt at Karlen kan næsten gaae rank og lige op at meye, og er forsynet med en Tap eller Nagle oven ved, som tages i den høyre Haand, og en saa kaldet Krykke $\frac{1}{2}$ Allen lang, som sidder $1\frac{1}{2}$ Qvarkeer høyers oppe lige for i Bommen, hvilken tages i den venstre Haand. Efter et lige Maal fra Krykken imellem Sænsens Odde og bagerste Eggnit passes Sænsen at sættes ret paa Bommen.

140. Hvad Haandgreb skal vides til ret at bruge saadanne Sæns?

Der maae vides, ret at give Sænsen sit ordentlige Sving, med udstrakte Arme fra høyre Side til venstre, at holde jevnt Hug, og ikkun tage saa meget Græs eller Sæd for Sænsen, som den i Svinget vel kan skiere af; derefter at giøre passelige Trin med Fodderne, som en under Meyningen flyttes forbi hinanden, men holdes næsten jevnside, dog den høyre Fod lidet foran, hvilken og altid flyttes først, men ikkun net op saa langt hver gang, som man tager Hug med Sænsen. Græsset affugges tæt ved Engbunden; men Sæden saaledes, at man kan vogte Sænsen nogenledes for Steen.

141. Naar man hugger saa nær Bunden, saa kan jo Sænsen snart blive skendt og fordervet hvert andet Øyeblik.

Derfor har Meyeren en saa kaldet Strygespaan, som er af mæragtigt tyndt seyt Træe, med et smaalagtigt Haandgreb. I Stryget er den $2\frac{1}{2}$ Qvarkeer lang, 1 Finger tyk, 3 Tommer breed, og spids til Enden.

Paa

Paa samme smørres Tælle, hvorpaa strøes grov Sand, som vel istrnges, at den kan hænge fast ved Tællen i de smaa Gaarer, som er i det møere Egetræ. Dermed stryge de Senses Eg; og er der kommet et lidet Skaar, eller Eggen har lagt sig, saa er der et tyndt Staal eller et Stykke af et Knivsblad, som sidder i Stryge-Spaanens ene Kant, dermed jevne de Eggen igien, og har de altid hos sig en liden Romme-Bædsteen, (Hvedesteen, Brynesteen,) som de jevne de smaa Skaar med.

142. Brugte de ey at slibe deres SENSE?

Nej; Naar Eggen er forslidt, saa den er tyk, da har de et Jern, som kaldes et Haer-Støv, ligt et lidet Ambolt, som sidder igiennem en liden Træknub, $\frac{1}{4}$ Allen nedden for den, og er spidst, saa de kan drive det i Jorden. Amboltet i sig selv er og $\frac{1}{4}$ Allen oven Jorden, derpaa legge de Senses Eg, og saa med en hærdet Staal-Hammers tynde Ende, som dertil er rundagtig sleben, og kaldes en Haer-Hammer, saa smaat udbanke Eggen tynd igien, hvilket kaldes at haere SENSEN. SENSE-Bommen hænger imidlertid i en smal Linie paa en Stage, som settes i Jorden, hvilket kaldes en Haer-Sule: Den som haerer, sidder lige paa Jorden, saa han har Haer-Støvet imellem Knæerne. Denuer Haering er egentlig en Hærding ved Udhamring.

143. Var det ikke bedre, at slibe SENSENE end have saa megen Umag, som dog ventelig maat ofte igientages?

De kan faae langt tyndere Eg ved at haere SENSEN, end ved at slibe den, og en SENS kan holde længere ud, bliver jevnere og vel saa skarp naar den hæres,

haeres, end som naar den slibes. Den kan ved saadan Behandling vaere og være brugelig i 3 til 4 Hæfte. Haeringen behøver, ved forsigtig Menning, og en saa ofte at igientages, kun eengang om Dagen, eller hver anden Dag, ligesom Bunden er uevni til, hvor der menes.

144. Brugte de overalt at hugge saa meget nær Bunden?

Ja paa Græsset i Særdeleshed; og dersom de ikke gjorde det, da fik den Bornholmske Bonde kun liden Høebiering; thi mange Enge ere Torp, og bære stakket Græs.

145. Saa har de jo kun liden Fordeel af slige Enge-Marker?

I tørre Sommerne give slige Enge kun lidet Græs, men naar det jevnlig regner, give de bedre Høe. Det Høe, som de ellers faae paa slige Hønder, er vel lidet og smaat, men des drøgere til Foering; og er der desuden gierne nogle silde Enge til hver Gaard, meer eller mindre, som give liden Oprensning i de tørre Aaringer.

146. Mig synes, de med større Fordeel kunde faae Kløver-Frøe i saadanne Enge, som ellers give slet Græs?

Ja det synes vel saa; men saavidt jeg kiender til Kløver-Uvling, fordrer samme løs, fra andre Rødder vel renset Jord, og Indheaning, som vilde falde dem vanskeligt her at sette i Verk, da de fleeste saadanne Enge ligge langt fra Gaardene, og i Styk-leviis iblant andre Bønders og Naboernes Enge.

147. Har der været nogen paa Bornholm, som har forsøgt Kløver-Uvling?

Ja, ved Gaardene i Indelukker er gjort Forsøg, og igientagne Forsøg paa adskillige Steder; men for:

formedelst de vilde Rødder, som Jorden er meget riig paa, er samme i det 2det og 3die Aar udgaaet. Ellers er Kieveravl en ret med nogen Alvorlighed dyrket. De Bornholmske Bønder, som have liden Høe = Avling saae des flere Bikkler, hvormed de foere deres Heste.

148. Enhver Bønde bør jo have Høe til sine Heste, i sær om Vaaren; hvorledes kan de da komme ud, som har kun lidet?

Det gaaer her efter den gamle Talemaade, med meget holder man Huus, og med lidet kommer man ud. Det er vist en Hovedsag, at have Høe til Hestene til Vaar = Foering; thi det giver dem Fasthed i Livet og Stadighed i Arbejdet, og de maae tillige i den Tid have Kiærne blant Foeringen, som giver dem Styrke og Raskhed. Dette veed enhver fornuftig Avlsmand. De som nu har Overflødighed af Høe, sælge en Deel af Nødvendighed, deels fordi deres Gaards Hoved = Avling er Høe, saa de maae strax giøre noget i Penge, til de fornødne Udgifter; deels og for at tiene de Trængende i Kjøbstøderne, som behøve at koebe. Om Vintertiden give de det op til deres Creature, saa at de ved Vaarens Slutning har som oftest net op. De, som har liden Høe = Avling, legge Høet hen paa et eget Sted, ligesom i Lufke, indtil Foraaret kommer; undtagen lidet, som de maae nødvendig bruge til smaa Kalve. Saaledes komme de ved Forsigtighed deres Sag efter. Der bruges og paa sine Steder at slaae Ugergræs, hvis Høstning er ligesom med Enge, men begyndes nogle Uger før.

149. Hvorledes er Omgangnen med Græsset, efterat det er slaæet?

Det er alt efterfom der er tykke eller tynde Møve til paa Engen, og ligesom Veyrligets Beskæfsenhed er til Terring. Ligger det een eller to Dage, efterat det er meyet eller slaæet, saa vendes Møvene ved Middagstid. Naar Græsset saa er tørt paa den Side med, da bliver det spredet og vel adskilt. Naar det saa er vel tørt, rauses det (rives det sammen) i lange Rader, hvilke blive sammenførte med en Hæstrænge og sat i store Stakke. Stakkene blive vel sammentrædte og opstakke udi mueligste Runding og Spidse, saa de kan skjde Regn, ifald der skulde falde nogen, førend de kunde blive indførte. Stakkene kan gøres i Størrelse efter Bequemhed paa 1, 2 a 3 Læs.

150. Læger Græsset nogen Skade, naar det maae ligge paa Møve nogle Dage formedlst Regn og tørt Veyr?

Ligger det for længe, 5, 6 a 7 Dage, vaadt og grønt, taber det vist en Deel af sin Nærings Kraft, og desuden bliver det fortaagtigt; derfor bør man i saa Fald alligevel vende Møvene hver anden Dag, at Græsset ey skal blive guulagtigt og raaddent, og det indtil Torreveyr falder ind. Af et lidet Regn har Græsset ey allene slet ingen Skade, men derimod er det meget tienligt; thi lidet Regn betager Græsset sin haarde Stivhed for Creaturene, som skal tygge det; det hjælper og, at de smaa Insekter forlade det, samt gjør Græsset behageligere i Smag, da de beeskæftige Vexter, og om der imellem kunde være noget meere eller mindre skadeligt for Creaturene, bliver tildeels ved Regnen affkyllet eller formindsket, og tildeels ved Solens

Solens Varme derefter uddampet. Det Høe som paa Møv har faaet lidet Regn og igien er vel tørred, skimler og mulmer aldrig i Læden, og ædes med større Lust af Kreaturene.

151. Paa den Naade maatte jo alle med Begierlighed ønske og ville have lidet Regn paa deres Høe, naar de havde nogen Visshed paa det ommeldte?

Der ere vel ikke mange, som lade Græsset ligge paa Møv nogle Dage, for at bie efter Regn; men vel de, som gierne meye Eugene i Regn = Beyr. Elers har jeg det Ommeldtes Visshed af Erfarenhed, og ders Sandhed skal kiendes af enhver, som vil legge Merke dertil.

152. Hvorledes læsses Høet paa Vognen til Indpakning?

Omgangen er ligesom med den løse ubundne Sæd. Dette er for Læde = Vigen nye at merke, helst om Græsset er smaat, at hun da ligesom strøer Lægene paa Vognen, saa Høet faaer derved fastere Sammenbindelse med hinanden, og naar Bøvlingen fæer, da settes nogle Riisqviste af smaa Hassel eller andet Riis paa Hjernerne under Bøvlen. Det maae og vel passes, at Læsset bliver sterkt bundet.

153. Er der noget at merke ved Høets Indpakning i Læden?

Ja visselig. Først maae merkes Forskiellen imellem Indpaknings = Naaden i Huse, hvor Høet legges fra Gulvet op, og hvor det legges paa Stænge over Bielkerne; saa og, om Høet er vel tørt sammenræsset (sammenrevet), eller man formedelst langvarig tyk Luft, har været nødt til at tage det mindre tørt sammen. Eller og, om det har staaet længe i Stak eller indtages strax efter Sammenrivningen; thi det

Høe,

Høe, som er vel tørret, har staaet længe i Stakke, og legges paa Stønge, kan pakkes ligesaa fast strax i Huus, som man kan faae det; i de andre Tilfælde derimod, kan Høet ikke saa stærk sammenpakked, og ofte maae ompakkes, at det ikke bliver bedervet af Mullenhed. Det er farligt at indtaae og sammenpakke fugtigt Høe; thi det kan anstikke sig selv i Brand. I Henseende til Husenes Beqvemhed, begribes lettelig, at Høet bør legges, hvor det er nærmest ved Haanden til Føerlag, enten over Stalden, eller strax derved.

IX.

Om Sæden at meye, indage-og pakke i Lade.

---

154. Hvad er at merke ved Sædens Indhøstning?

Først Sædens Beqvemhed, hvert Slaags efter sin Art, til Afmeyning, saa og Aartidens Beskaffenhed.

155. Hvorledes kiendes bedst Sæde-Arternes Beqvemhed til Afmeyning?

Rug-Sæden er i Almindelighed den første, som bliver moden, og dens Modenhed kiendes bedst, naar man skærer et Rugkorn tværs over, og samme er vel tæt lukket, saa er Rugen moden nok; thi der er ellers en liden Åbning i Rugen, saa længe den ey er fuldmoden. Man kan og see det paa den Klinte, som voxer iblant Rugen; naar Klinten er sort, og Klintes Huuset aabner sig, saa kan Rugen sikkert meyes.

Bygget

Bygget modnes saa vel efter Sommertidens Væskaf-
 senhed, om samme har været vaad eller tør, kold eller
 varm, som og efter Jordens Godhed og Beliggenhed,
 om det er feed, mild eller skarp Leer = Jord, høj- eller
 siidbundet, imod Solen, eller i megen Skygge. Naar
 Bygget har staaet i Væxt i 12 Uger, har det gierne
 sin Modenhed, som kiendes paa dets Farve og Afnens
 Stivhed. Bygget kan gierne menes, om der end-
 skjønt ere nogle saa grønne Aar imellem; thi skal det
 staae til alle Aar blive fuldmodne, saa falde de strideste
 af ved Optagningen. Det Byg er bedst, som ikke
 faaer for lang Tid at modnes. Det, som bliver meget
 i Tide, bliver tyndskallet og lyst af Farve, men er
 dog ligegodt til Sædekorn, ja langt bedre og drøiere
 til Malt og Grøn, samt endnu langt ypperligere til
 Meel, end det meget stride modne; thi naar Bygget
 har sat fuld Kierne, saa er den og fuldvoren og
 Skallen er endda tynd; men fiden tager det allene til
 udi Skallen, som gier det vel større, men ikke kraf-
 tigere. Havren vil have 14 Uger til sin Væxt og
 Modnelse. Naar den er lys guulagtig i dens Straa,
 og de fleste nederste Korn paa Aret ere gule, saa bør
 den menes; thi ellers bliver den og tyndskallet. Staaer
 Havren for længe til Modnelse, og der kommer sterk
 Blæst i det samme, saa bortblæse de øverste Havre-
 korn. Erter og Bikker medtage 13 a 14 Ugers Tid
 til deres fulde Væxt. Naar de nederst vorne Bølge
 paa Erterne ere guulagtige, og paa Bikkerne brune,
 saa bør de menes, omendskjønt Bikkerne kan have
 Topblomster. Hvede = Sæd er her ikke meget brug-
 lig, dog er paa sine Steder nogen, enten Baar- eller

Fiskes-Hvede; dette Slags Sæd vil have længst Tid til Modenhed, og kiendes ligesom paa Rug og Bng. Jo længere Sæden staaer, efter at den er beqvemt moden til at menes, jo haardere bliver Straaet, og det, som skal til Foering, bliver haardt for Creaturene, og taber en heel Deel Nærings Kraft.

156. Hvorfor skal man overveye Aartidens Beskaffenhed til Sædens Indhøstning?

For derefter at indrette sit Høst-Arbende; thi har det været og er Tørke og Varme, saa modnes al Slags Sæd snarere, og derfor udfordrer flere Arbej- dere, som ved langsommere Modenhed kan bespares, i Henseende til at man da kan giøre sin Gierning med egne Folk eller saa Daglønnere. Ellers er det nødvendigt at overveye Aartidens Beskaffenhed, for derefter at slutte viiselig om Sædens Godhed, om den har faaet sin fulde Bext, eller ved sterk Varme er tørret? Om den har faaet megen Regn kort før eller efter at den er menet, og derved tabt en Deel Nærings Kraft? o. s. v.

157. Siig mig Omgangen med Rug-Sædens Indhøstning?

Rugen menes saa den kan falde lige paa Skaar (som her kaldes Mov), hvorfor Meyeren maae gaae for Binden og tage jevne Hug. Naar Rugen har ligget 2 a 3 Dage paa Mov, eftersom den behøver Tørring til, (thi jo meere Grønt af Tidfel eller Græs der er iblant Rugen, jo længere Tid udfordres til Tørring,) saa opneges den, som skeer saaledes, at man skyder Rugen for sig med den ene Hod, og med Riven slytter og jevner Straaet, det bedste skee kan; siden bindes Negerne med Baand, som knyttes eller
snoes

snoes af Rugstraa, bringes saa sammen og settes i Stak. De øvrige løse Straaer som ere paa Algeren, sammenrives, (eller som det her kaldes sammenravsede,) og legges oven paa Stakken.

158. Hvor store bør Rug-Negerne være?

Omtrent 3 a 4 Dvarteer i Omgreb, thi ere Negerne for store, er det vanskeligere at faae Rugen vel udtærsket.

159. Hvor store settes Rug-Stakkene?

I hver Rug-Stak bør ikke være meere end 7 til 8 Traver Neger, som bliver et ordentligt Læs. En Trave er 20 Neger.

160. Hvorledes settes Rug-Negerne i Stak?

Stakken settes almindelig over en Huulfsuur; de første Neger settes lidet skraas op imod hinanden, hver Neeg paa sin Side Huulfsuren; de øvrige Neger settes meere skraas alle med Axene opad og sammen i Midten. Stakkens øverste Top, som bliver vel bedækket med de sammenravsede løse Straaer, kan være tør i Axene uden Bedækkelse, endog i temmelig stærk Regn; Men saa snart mueligt er, søger man dog at faae Rugen indaget.

161. Hvorledes er Omgangen med Hvedens Indhøstning?

Den er ligesom med Rug-Sæden.

162. Er Byg- og Havre-Sæds Indhøstning saaledes som Rug-Sædens?

Meyningen er den samme, men Byg og Havre bindes ikke i Neger, men ikkun oprulles i Hobe, hver Hob saa stor, som Personen kan bære den hen til Stak, settes saa i Stak, og det saa vidt mueligt, med

alle Arene indad, samt trædes vel sammen, og oppoppes.

163. Hvor stor settes en Byg eller Havre Stak?

Hver Stak settes saa stor, som man vel kan føre den i et Læs. Men er Sæden meget tynd paa Ageren, saa der er langt at sammenbære den til Stak, da settes Stakkene paa halv Læs, hvilket er vel senere for Indagningen, men er til Lettelse, og forkorter Tiden til Sammenbæring og Røvsning.

164. Hvorledes er Indhøstningen med Erter og Bikker?

Meyningen skeer med samme Haandelav, som ved anden Sæd, men ofte udi ulige Skaar, og der meyes ikke for Binden. Thi det er almindeligt, at Erte- og Bikke-Sæd legger sig fladt ned paa Ageren i Birveler, og er meget indviklet med Halmen; derfor maae den meyes ligesom adbær, nu paa een Kant, nu paa en anden, i Øster, Vester, eller Runding, ligesom den ligger til, og som man beqvemmest kan faae hugget, og kastet af Benen for Sæsen.

165. Paa den Maade er Erte- og Bikke-Meyning langsommere end anden Slags Sæds Meyning?

Ja, de ere baade senere og tungere at meye, end anden Sæd; dog naar Meyeren med Behændighed hugger Sæden af, og kaster op med Sæsen hver andet eller tredie Hug, ligesom skee kan, saa har Meyeren en merkkelig Lettelse.

166. Hvor megen Sæd bør en Karl meye en Høste-Dag?

Det er uvist at bestemme, thi det er alt eftersom Sæden er voren til; ellers er det i Almindelighed 1 Ed. Land Rug og derover, $1\frac{1}{2}$ Tøndeland Byg,

3 Tøn-

3 Løndeland Havre, og Erter 5, 6 Skiepper indtil
i Løndeland.

167. Ophubes Erter, og bæres i Stak, som anden Sæd,
naar de ere tørre?

Nej; Erter og Bikker udfordre lang Tørring,
de maae ligge paa Skaar i 7 a 8 Dage, ofte længere
ligesom Tørreveyret er til, og naar de blive tørre
oven paa Moven, skal de vendes; falder Regn imid-
lertid, maae de oftere vendes. Naar de ere tørre nok
til at age i Huus, føres de i Kader, 8 a 10 Move
i hver Kad, og det et Par Timer for Middag, hvor-
paa der strax kan begyndes med at age ind. Erter
eller Bikker kan ikke bringes i Huus hverken tidlig
eller sildig, naar der endnu er Dug paa dem, thi de
kan deraf blive bedervede. Dog, ere de meget tørre,
og man frygter for Regn, kan man vel tage dem ind
mod Aften, da Duggen endnu ikke er falden sterk.

168. Hvorledes er Omgangen med Sædens Indagning?

Naar man haver Sæden i Stak, mere eller
mindre, dog saa megen i det mindste, at man kan
age ind een Dag med sine Bogne, bør man begynde
det tidligste om Morgenens, som mueligt er. En
Karl er da paa Algeren, som sender Sæden paa Bog-
nen, og en Pige er paa Bognen, som legger Sæden
i Orden til Læs, og naar det skal gaae flink og or-
dentligt, er et Menneffe endda ved Haanden til at
trække de løseste Straaer af, hielpes til at binde Læsset,
og sammentreive det adspredte, efterat Læsset er bortaget.

169. Hvad Orden er at merke til at paasende og legge
et Læs Sæd?

Det kommer an paa at Sæden legges i Lager,
og lige paa Bognen. Naar Stigerne ere fulde, be-

gynnder Pigen, som legger Læffet (hvilken her kaldes Lade-Pigen) at legge Lager, almindelig foran først, tre Favne eller Tvær fulde breedt, nemlig een Favne til den venstre Side, een til den høyre Side, og een i Midten, og saaledes vedbliver hun at legge Favnvæis efter hinanden til over halve Bognen; derpaa begyndes fra den anden Ende ligesaaledes, indtil Laget bliver fuldt. Saa begynder det andet Lag, og saa fremdeles, indtil saa megen Sæd bliver paalagt, at Læffet er stort nok; og man da tilsidst legger et eller halvandet Lag høyre for og bag, som kaldes at fylde op. Derefter bindes Læsse-Stangen, hvilken Pigen holder op i Beyret, indtil Karlen haver omlagt Forrebet om Læsse-Stangen, saa meget som behøves til at binde Læffet; derpaa bindes Bagrebet om Læsse-Stangen og de underste Stige-Trær saa sterkt, som mueligt er. Siden bindes Bævlen om Læffet, hvilken maae være saa lang, at den kan gaae 3 a 4 gange rundt om Læffet. Derefter bindes Tvær-Rebet om Bognvæderen over Læffet en a to gange omkring, det stærkeste mueligt er. Naar et Læs er saaledes lige paalagt og vel bundet, kan man med Forsigtighed fiøre nogle Mile dermed.

170. Behøves saa megen Umage til hvert Læs, saa kan vel ikke mange Læs paa een Dag ages ind med een Bogn.

Naar Sæden er nær ved Gaarden, behøves ikke slet saa megen Binding, i sær med Rug-Sæd, som er bunden i Nejer; hvormed Omgangen i Legning til Læs er ellers den samme, som med den ubundne Sæd. Tværreeb har man da ikke nødig at bruge, og Bævlingen kommer ikke saa nøye an paa. Er Læsse-Folkene
noget

noget gesvindte, og det ikke er sterk Blæst, da kan en Karl paafønde omtrent 40 til 50 Læs paa een Dag. Man bruger ikke at age ind med een Bogt allene, uden det er Huusmænd, som har kun liden Sæd; thi ellers bruges 2, 3 a 4 Bogne til Indagningen, ligesom Beyen er lang til, man har at age Sæden.

171. Naar man skal have saa mange Bogne i Færsel, da behøves jo og mange Arbejdere?

Det er nødvendigt at have 2 a 3 Personer, som meldt er, ved Læsningen paa Ageren, en flink Karl til at affende Læffet ind i Laden, en Person som fører imellem, naar der ages ind med 3 Bogne, og 2 Personer til 4 Bogne. Men ages allene ind med 2 Bogne, saa behøves ikke nogen til at føre imellem; thi da maae Senderne selv føre imod hinanden og omstifte Bogne. Til at pakke Sæden i Laden udfordres Arbejdere eftersom Laden er stor til

172. Hvorledes er Maaden paa Bornholm, til bedst at indpakke Sæden i Laden?

Ved Hullet eller Lugen, som Sæden indsendes, er en Person, som fratager Sæden med en Tøve, og bringer den saa langt fra sig, som han kan, uden synderlig at gaae fra Stedet; siden er der andre 2 a 3 Personer, som legger Sæden i Orden og jevn i Laden, samt træder den vel sammen.

173. Hvad Orden er at merke, til at pakke Sæden i Laden?

Det bør nøye merkes, saavidt mueligt er, at Nodenderne legges til Beggene, og vel sammentrædes, paa det at Rotter og Muus en skal faae for mageligt, som ellers pleje at sfriere meest ved Beggene, hvorfor man og kan gjøre dem Hinder med at stroe grov

Sand eller Savskaar iblant Straaet ved Beggene. Viellkerne i Laden bør holdes bare for Sæd det længste mueligt, paa det de, naar Sæden synker, ikke skal faae større Byrde end de kan bære. Man bruger og en Hest til Hielp at sammentræde Sæden i Laden, naar man venter godt Humsfylde og Sæden er vel tør. Lillige er at merke Sædens Begning i Lade-Husene til Beqvæmhed for Uftærskning.

174. Kan man vel faae Rodenderne laate i Orden til Beggene, naar Sæden er ubunden og sammentaget i Hob eller Kavne?

Der kan vel være nogle faa Straaer i Uorden, men det meste er gierne ordentligt, undtagen det, som efter Ophobningen er sammenræsset (sammenrevet) paa Aaeren, hvilket kaldes Døs; dette kiendes lettelig, og bliver altid lagt for sig selv, i det at det kommer sidst paa Stakken, og først i Bognen; desuden finder man nok saa meget, man kan legge ved Beggene, som er den mindste Deel til Ladens Fylde.

175. Kan Rotter og Muus hindres at skære Sæden, naar man strær grov Sand eller Savskaar iblant Straaet ved Beggene?

Ja det hindrer dem rigtig, helst naar Sæden stillige er vel sammenpakket; thi naar de ved deres Lænders Skiering vil virke sig frem, saa forulemliger anmeldte dem i Mund og Øren. Det Uten er heller ikke saa glubst i at skære Byg, just for den Uleghed de finde af dets Hon, som Hvede, Havre eller anden Sæd. Biffers Smag finde de heller ikke Behag udi, saa længe de uden Hinder har anden Slags Sæd at fornøye sig med.

176. Men det Gruus eller Savspaaner, som stros paa saadan Maade iblant Straaet, bliver jo til Fortred iblant Foeret for Creaturene?

Naar man bruger den rette Omgang med Sædens Aftærkning, bliver den Fortred meget ringe, imod Musenes almindelige Skiering; thi naar man trækker 1 a 1½ Men breed Giænge ved Beggene, og først tærsker det, saa kommer der intet meere i Blanding, end der først er strøet iblant; og rystes Halmen vel, saa bliver der ikke noget tilbage, som kan være til Hinder for Creaturene. Ved Sædens Renselse kommer det iblant en Deel af Avnerne; Sanden i den Deel næst Sæden, og Spaanerne strax ved den, som kaster Sæden; disse meest blandede Avner tages for sig selv, og kan dog gierne gives Creature, som ved Vedningen udleder det bedste.

177. Er det tienligt at bruge Heste til at sammentræde Sæden i Laden, endog om den er lidt fugtig?

Naar Sæden har faaet sin ordentlige Tørre paa Skaar eller Nov, efter som der er Græs, Tidse eller andet Grønt iblant, og siden har staaet nogle Dage i Stakke, saa kan man gierne enten ved Heste eller Folk sammenpakke den det stærkeste man kan, om endsskiont der ved Indagningen just ikke indfalder det reenste Tørreveyr. Men er en vaad Høst Marsag i at Sæden ikke faaer sin rette Tørrelse, saa er det ikke tienligt, at pakke Sæden for stærkt sammen. Da maae man tillige mage det saaledes, at Sæden kan faae Lust til sin Uddampning. I sig Tilfælde er almindelig Brug, at sette en Lønde i Laden og at trække den op, alt efter som Sæden fylder til, og saaledes give den Lust eet eller flere Steder i eller under

Taget. Ellers er det bedst, naar Tiden tillader det, at indage nogen Sæd først og lægge den saa løselig i Læden, da den paa nogle Dage uddamper og pakker sig selv.

178. Hvad forstaaes ved den Orden at legge Sæden i Læden for Beqvæmhed til Tærskning?

Det er nødvendigt, at vide Orden til sin Sæd, ikke allene for at aftarstærke den først, som man trænger først til, eller som Uten meest vil skiere; men og for at vide, hvilken den reeneeste Sæd er, og som er bedst tienlig til Sæde = Korn.

179. Naar en velsignet Høst indfalder, saa at man ikke i Læden kan rumme Sæden, hvorledes bevares den da bedst, som man ikke kan faae i Huus?

Da sammenages Sæden og settes i en Staf, som kaldes Hæs, paa et beqvemt Sted ved Læden.

180. Hvad er at merke ved at sette Sæden i Hæs til mueligste Bevaring?

Man beregner hvor mange Ræs man skal have i Hæffet, og derefter gjør en Anledning paa hvor stor Plads det behøver til en passelig Højde. Til 14 a 15 Ræs behøves et Fags eller Stolperums Biide. Man legger da Træstykker, af Stolpers eller Sparrers Tykkelse, til den yderste Afridsning og derudi bestrøer med Riis af Hæffel eller andet. Oven paa strøes gammel Halm eller Stubbe. Herpaa legges Sæden, og maae nye merkes, at Rodenderne legges udad, og fyldes stedse meest udi Midten paa Hæffet, paa det at naar det synker, det da ikke giver sig til nogen af Siderne; det kan da og desbedre skyde Vandet. Ellers maae man nye holde det jevnt udi alle Kanter lige op, indtil man affkraaer og optopper det.

181. Det

181. Det er dog ikke mueligt, at Een kan sende saa høyt, at der jo, hvor Fratageren staaer, bliver en Siid?

Derfor, naar man faaer Hæffet saa høyt, at een ikke kan naae længer at sende op, da holdes lige op til Hæffet med et Læs, hvorpaa opsendes, og derfra op paa Hæffet. Det forstaaer sig, at da behoves 1 eller 2 Sendere flere, og naar det er særdigt, maae der være 4 eller 5 Personer paa en lang Stige, og den ene fra den anden lange det sidste op; thi det er en Hovedsag at vogte, der ikke kommer nogle Siider i Hæs: Stakken, thi der vil ellers sette sig Vædsfer ned.

182. Af den Sæd, som settes i Hæs: Stak, tager ventelig en stor Deel Skade?

Det er unægteligt, at jo de yderste og øverste Ar, blive tildeels opædte af Fugle, og deels bedervede af Regn. Men naar Hæffet er godt sat, er Tabet ikke saa betydeligt. Man passer og at tage den Slags Sæd til Hæs, som bedst lader sig pakke og vel kan sknde Regn, saasom Havre eller det fletteste Byg. Rug, Erter eller Bikker settes ikke i Hæs. Bliver Hæffet sat op til en Lade: Gavl, da bør der ikke trædes for stærkt ved Beggen, men meest i den yderste Kant; thi naar Hæffet synker, saa giver det sig til Beggen, men er der trødet for fast, saa giver det sig fra, hvorimellem der da setter sig Vand, som bederveder det. Alt imedens Hæffet settes, bør en paalidelig Karl trække af paa alle Sider, og efter Haanden sende op, see til, og sige til, at det bliver jevnt lagt paa alle Sider. Naar Hæffet er i lige Højde 2 a 3 Allen høyt over Legderne, saa begyndes at skraalige det til Dypning, men ikke for brat. Over Toppen legges Kieppe eller smaa Lægter, hvorover kastes Reeb med

med et langt Stykke Træe i hver Ende, og det paa alle Sider, hvilke sammenholde Sæden, at Binden ikke kan saa let blæse Nabninger derudi. En Deel Byg-Halm legges øverst paa Toppen, men det skal dog være en Mængde, om det skal være til nogen Nytte; thi er Halm-Laget for tyndt, saa setter Regnen sig der igiennem og raadner Sæden; Derimod naar Hæffet har sunket, og faaet et Regn, saa groer derovenpaa en Skorpe, et Qvarkeer tyk, som siden holder den sterkeste Regn ude. Naar man ikke setter Hæffet i Indlukke, saa gierdes der strax omkring med Riis Gierde, som bør være tæt og vel høyt, tre Alen fra Hæffet, at ikke Creature kan faae Bane at reffe derover eller gjøre Giennembrud; og saa kan Hæffet staae i god Behold, indtil man faaer Væder tomme, hvilket enhver søger med første, for at faae Sæden i Husene.

183. Det er nu Sædens Indhøstningsmaade paa Bornholm. Men hvorfor bruge de ikke der, at binde deres Sæd, som paa de fleste andre Steder i Danmark er brugeligt?

Uarsagen er ikke Uvillie eller Uvidenhed; thi der bindes og en Deel anden Sæd, baade Byg og Havre. Dog kun naar der er Overflødigshed paa Marken, og Sæden er vel voren, saasom paa nye dyrket god Jord. Dog alligevel sette de den i Stak, ligesom meldt er ved Rugens Høstning.

184. Hvorfor binde de ikke al deres Sæd; det maatte være nemmere til Indhøstning og da mindre spildes?

Sæden er i Almindelighed kort i Væxt, saa det vilde være meere Uleylighed at binde den; Det gaaer ellers nok hurtigere, at ophobe den og bringe den i Stak. En Stak kan gierne taale et temmeligt Regn,

Regn, da derimod Regerne blive alle strax vaade. Ellers kommer det en heel Deel af Banen, som Bornholmerne nok vænnede sig af med, saasnart de bleve overbeviste sig om en lettere og tienligere Indhøstningsmaade. I Henseende til Spildning, er samme ikke af nogen Betændighed. Thi naar Sæden ikke bliver overmoden og passelig tør optagen, saa skal der ikke spildes en Skieppe paa 2 Tøndelands Biiide. Og hvad der spildes, kan oppilles af fattige Folk, eller af Bondens Gies og smaa Creature; da derimod ved de mange Baands Snoning, Omsnøring og langsommere Indhøstning ventelig og spildes en Deel. Det er aldrig godt at være der, hvor der slet intet spildes; det er Tegnet til, der intet er.

X.

Om gang med Sæden til Aftærskning og Renselse.

---

185. Hvorledes behandles Sæden til Aftærskning?

Naar Sæden er vel uddampet eller udsvedet i Læden, saa begyndes med at aftærskke den; først den, som udfordres til Brug, saasom Rug og Tisles-Hvede, eller hvad som Huusholdningen udkræver, og den som ligger i de Huse, hvor Creaturene skal staae om Vinteren, der Rugen almindelig bliver lagt. Ellers er der merkkelig Forskiel imellem den bundne og løse Sæd i Legningen paa Løen til Aftærskning.

186. Hvor

186. Hvor lang Tid behøver Sæden til Udfødning?

Dertil regnes almindelig 3 Uger. Dog er det vel, om man kan give den lidt længere Tid, førend man begynder at tærstke; thi dersom man maae nødes til at tærstke, imedens Sæden ligger i Lade: Sved, er det meget tungt for Tærstkerne, og vanskeligt at faae Sæden vel og reent aftærstket. Langt bedre er det, naar man skal nødes til at tærstke til Huus-Brug, at man strax tærstker i de samme Dage Sæden kommer i Huus, førend den har begyndt at sette Sved.

187. Er det en Følge, at al Sæd vil sette Sved-Damp i Laden?

Ja, dertil er en nødvendig og naturlig Aarsag, dog med kiendelig Forskiel, saavel efter de forskiellige Sæde-Arter, som og efter Sædens ulige Tørrelse paa Ugeren. Naar Sæden er kommen i Huus, og der er bleven fast sammenpakked, eller er synket sammen af sig selv, saa begriber man let, at den stærke Sammentrykning udpræsser den mindste Vædske som er i Sæden. Sæde-Artens Natur, som var levende i sin Væxt, har endnu i sit Strax ikke mistet alle de Deele, som gav Kiernen Næringskraft til sin Væxt. Er der endnu tilligemed liden Tørre, eller fugtig Indagning, udvortes Vædske, saa maae denne sammenpakkede Mængde settes i Arbejde, for at bortkaste det, som ikke passer sig med den Tilstand, det nu befindes udi. Med Høe og Vikker, som ey ere blevene vel tørt indagede, er Exempel skeet, at de have sat Huse i Brand; Og den Sæd, som bliver for meget fugtig indaget i Huus, kan tabe en Deel af sin Næringskraft og Smag, saavel i Kiernen som

som Straaet. Men ved den ordentlige Uddampning tabes ikke det mindste af nogen Deel, men den giver meget meer Kiernen Liv, hvilket kiendes paa Bvg, som tærskes førend det i Laden er udsvedet (som her kaldes Ladebrændt,) at det er vanskeligt at faae til, at kommes til Malt; Da af en Tonde den tredie eller fjerde Deel hverken vil skyde Rødder eller Tegn til Viser; derimod naar Sæden er Ladebrændt, kommes hvert Korn ordentlig, som er fuldt i Vext og vel behandlet. Det er derfor ikke Brug, heller ikke tienligt, at aftærskke Rug eller Hvede til at faae, førend den udi Laden har faaet sin Uddampning.

188. Hvorledes er Omgangen med den bundne Sæds Fremleaning paa Løen og Aftærskningsmaaden?

Midt paa Løen fremlægges 10 Neger, 5 paa hver Side, Årene imod hinanden, og saa nær sammen, at man vel kan tærskke paa een ad gangen. Derpaa begyndes af Tærskerne paa den ene Sides første yderste Neeq, og slaaes hver Neeq af begge Tærskerne to gange over, og saa endes paa den samme Sides anden yderste Neeq. Derefter vendes Negerne og tærskes ligesaa meget paa den anden Side. Siden opløses Baandene som udvidskes, og hver Neeq vel adskilles. Derefter tærskes ligesaaledes igien, de løse Neger omkastes atter, de adspredte løse Straaer blive med en Rive tilsammenrevne, og saa igien over tærskes. Derefter snoes et Baand, som man pleyer at giøre af de gamle Baand, de aftærskede Straaer optages, Sæden vel udrystes, saavel som og Græsset og de smaa Straaer, og saa sammenbindes med det første Baand; siden giøres nok et Baand, som bindes om

om samme Knippe, vel et Qvarteer fra hinanden. Det er en Langhalms Kærve. Finder man endda nogle Ar, som ikke ere vel tomme, saa giver man dem endnu nogle Slag med Plejlen. De fra Negerne tilbageblevne Straaer sammenrives, og igien en eller to gange overflaaes, derefter vel oprystes og borttages. Den af Negerne udtærskede Sæd føres af Behen, og andre Neger fremlegges, og saa fremdeles.

189. Omgangen med den ubundne Sæds Ustærkning er vel anderledes?

Ja den er kiendelig forskiellig i Henseende til Fremferningen paa Løen; thi den løse Sæd fremsættes med Lyverne midt paa Løen, en Favn i Højde efter hinanden, tæt sammen til den anden Ende, hvor Fremferningen (som kaldes en Knabbe) bliver skraalig og gandske lav paa Enden; der begyndes at tærskes først. Enden bliver tilslagen, det er, fra venstre til højre Haand; da haves den venstre Haand foran, og Plejlen bringes ret om; siden omkastes Hænderne, og Plejlen drives aved om. Saaledes igiennemflaaes Knabben nogle gange over, ligesom Sæden udfordrer det til Ustærkning. Derefter omsettes Knabben, og igien overtærskes ligesom første gang. De omkring fløyene Straaer sammenrives og bedre overtærskes. Derefter rystes Halmen meget vel og bortføres. Den under Knabben blivende Sæd skydes til en Side, og frisk Sæd til en anden Knabbe igien fremsættes o. s. f. Det er Omgangen med løs Sæd, Byg, Havre, eller ubunden Rug. Erter og Vikke behandles til Ustærkning paa samme Maade, dog med den Forskiel, at Erte- eller Vikke-Knabber blive omkastede ved Bending, i Stedet for Omsetning.

190. Siig mig Behandlingsmaaden med Sæden, for at faae den vel adskilt og reen fra Røner og de smaa Straaer, som der er imellem den under Knabben.

Der er en Deel Forskiel i Omgangen imellem Byg-Sæden, som har tiivoren Røn, og den enten gandske eller næsten avnfræ Sæd, saasom Rug, Hvede, Erter, Bikker og Havre; thi Byg-Sæden skal, efter at den er tærsket af Straaet, igien sammensføres og tæt overtærskes, som her kaldes at flørne, førend den kastes, da derimod den anden Sæd allene udrøres og kastes.

191. Hvorledes er Omgangen med at flørne Byg-Sæden?

Naar man haver saa meget Byg, som kan være til en Røring af 5 eller 6 Knabber, sammenskuffes det udi en Rad midt paa Løen hvor Knabben ellers staaer, og opføres det paa begge Sider, at det faaer saa høi en Kam, som mueligt, og Kornet vel tilsejes. Derefter tærskes paa det løse Byg, ligesaa fast som paa en Knabbe, men meget tættere. Naar det saaledes er overslaget to gange, sammensføres det udi en Runding, vel et Spand tyk, og reent tilsejes, derefter udrøres, og de smaa Straaer affejes; siden henlægges til Kastning. o. s. f.

192. Hvorledes skeer Udrøringen?

Tærskeren haver en Rive, hvorpaa er trakt en sammenbundet Langhalm-Rost, hvis løse Straaer, som vel ere jevnede, trækkes gjennem Rive-Skafstets Røst ud over Rive-Kammen; denne Rives Skafst haver Karlen under sin ene Arm, og med begge Hænder omdriver Riven yderst i Rundingen, om det sammenførte Korn, og det meget tæt og med Rivens

Tænder vel i Bunden, saa giver de korte Straaer og halv tærskede Ar sig gandske øverst paa Udrørningen, hvilke da med den itrakte Halmkost blive længere hensejede for sig selv, og derefter deels med en Rive, deels med en Birke-Kost behændigt afbringes. Efter saadan Udrørning er al Slags Sæd færdig til Kastning, det Afsejede, som kaldes Smaasøet, bliver endnu engang overslaget med Pleylen og igien udrørt, ifald der er mange Ar imellem, hvis ikke, gives det Creaturene som det er.

193. Hvad er at merke ved Sædens Kastning?

Sæden, som skal kastes, bør være paa den Side paa Løen, saa at man i Kastningen haver Bunden imod sig, paa det Bunden kan tilbagedrive Avnen og Støvet, samt de umodne Korn, og det smaa Frø. Den, som kaster, sidder paa en liden Skammel, og med en liden Kaste-Skøvl der er gjort til det samme, i Runding og med Færdighed udkaster Sæden. Det forstaaer sig, at den tungeste Sæd farer længst frem, den smaa falder yderst i Kastningen, og Avnen og Støvet i Midten for Kasteren. Naar Sæden kastes, maa, saa ofte det behøves, med en Birkekost affejes de Stubbe og Straaer, som endnu kan være iblant Sæden og falder iblant Kastningen. Efter at Avnen er borttaget, kan den yderste smaa Sæd igien omkastes, ifald det behøves. Da dersom Byg-Sæden endnu for første Kastning ikke er bleven af med Avnen, saa maae man igien kjerne, udrøre og omkaste den; men den anden avnsrie Sæd behøves ikke at kastes meer end een gang.

194. Kan Sæden blive reen nok allene ved Kastning?

Ikke uden den er meget reen voren paa Algeren, fri for Havre, Klinte, ont Urt, Alger-Kaal, eller andet Ukrud. Men der er dog almindelig noget Slags Ukrud, meer eller mindre, imellem, hvilket man søger, saavidt mueligt er, at faae fraskilt.

195. Paa hvad Maade kan man bedst faae den astærskede Sæd rensset fra Ukrud?

Den mindst bekostelige Maade er med Sold, som ere giorte efter Sæde-Urterne, hvortil de skal bruges, og saaledes indrettede i deres Bund, at Ukrudet kan gaae derigjennem fra Sæden: Altsaa behøves viidere Sold til Erter end til anden Sæd. Man har ogsaa et Slags Maskiner, som kaldes Harper, hvilke ere med Staaltraad-Bund, indrettede til Sædens Renselse; men samme falder bekosteligere, medtager snart lige saa lang Tid, som med Sold, og ere dog til mindre Nytte, i det den Mængde, som haves i Harpen ad gangen, ey saa vel kan nedskyde og fraskille Ukrudet. Thi naar Soldet ikke tages for fuldt og den, som skiller, forstaaer at stille vel rundt med Soldet, saa giver det smaa Ukrud sig ned igjennem Soldets Bund, og det grove farer i en Runding oven paa Sæden, som behændig aftages, altsaa kan Sæden ved Skilning blive saa reen, som mueligt er, og et Par Mennesker kan paa en Times Tid opskille en Uges Tærskning, som først er reen kastet.

196. Det er jo en bekendt Maade, hvoraf kommer da det, at man ofte faaer tilliøbs slet reengjort Sæd?

Det kommer an saavel paa Sælgeren som Kjøberens; thi de slettænkende Landmænd, som sælge deres

Sæd, ere vel tilfreds, naar de kan kun faae Sæden solgt, i hvor ureen den er. Snavset giver og Maal for sin Deel. Derimod om ingen Kiøbere vilde imodtage sliq slet reengiort Sæd, saa lærte det Sælgeren tilgavns at reengiere sin Sæd, om han vilde være af med den. Vel kan gieres en ringe Forskiel paa Bestalningen, som dog er sielden. Men var der en fastsat Mulet for dem, som handle med ufuldkommen rensset Sæd efter skionsomme Brageres Kiendelse, og samme nye blev erequeret, troer jeg Sæden skulde findes reener overalt og forsvarligt Kiøbmands Gods. Jeg haver været nærværende, hvor en Bønde kom med nogle Tønder Havre til en Kiøbmand for at sælge samme; Kiøbmanden saae, at Havren var meget ureen og aldeles uforsvarligt Kiøbmands Gods. Han lod hente et Par Mænd til sig, lod sin Karl bringe Havren paa sin Loe, og der i Mændenes og Bøndens Nærværelse kaste, og blev af 3 Tønder Havre, en Tønde Snaus. Kiøbmanden angav samme for Byesfogden, som da vilde holde Forhør derover. Men Bønden merkede Uraad, og var villig efter Forslag at give 8 Mrk. til Byens Fattige. Han kom ikke med uforsvarlig rensset Sæd til den Kiøbmand oftere. Saaledes skulde gaaes tilverks med flere; jeg troer det hialp, at vi fik rener Sæd til Handelen.

XI.

Om Giødningss Tilveiebringelse og nødvendige Brug.

---

197. Hvad Fordeel har Landmanden af Halmen, og det andet fra Sæden affaldende Smaa-Høer?

Heraf kan have en stor Fordeel til Kreatures Foering og Opelskning, samt Giødsknings nødvendige Tilveiebringelse.

198. Hvilke Creature bør Bonden fornemmelig opelske?

Det forstaaer sig, at Bester til Uolsbrug er en uomgiengelig Nødvendighed. Fæ-Kreature, Kiør og Stude, bør holdes saa mange som mueligt, til bedst Fordeel, samt Faar og Gies. En Bonde bør tillegge og opføde saa mange Creature, hver af sit Slags, som mueligt, og han kan have Foering til, endskiønt en Deel Foder kunde adskillige Aaringer sælges til større Fordeel; thi en Uolsmand bør nøye paapasse, at det paa Grunden voxende Foer hos hant selv bliver fortaeret, at han kan beholde Giødningen til sin Jord, samt søge at formere Gaardens Uol og ikke at formindske den.

199. Hvilket er bedst Fordeel for en Bonde, enten selv at tillegge og opføde smaa Creature, eller kiope voxne, naar han behøver dem?

Man kan vel giøre en kiendelig Forskiel, efter Gaardens Beskaffenhed; thi hvor der er liden Høe og Havre-Uoling, der er det kostbarere at opføde Heste og Stude, end hvor der haves nok deraf. Dog bør enhver Bonde søge at tillegge saa meget i det aller-

ringeste, han selv behøver; thi naar den ene Bønde skal kiese af den anden, giver det ikke allene ingen almindelig Fordeel, men endog dyrt Kieøb; derpaa har man Exempler af Erfarenhed. En Deel Landmænd her paa Bornholm finde for godt, ikke at holde Hopper for at bære Føl, men kiese eller tilbytte sig Føl eller unge Bester; Mange ville og ikke holde Gies fordi de ere bekostelige at oversede om Vinteren, og udkræve Umag og Tilsyn om Sommeren; derved stiger Prisen paa Kreaturene iblant Landmændene indbyrdes. En Bønde bør altsaa baade ved Avlsbrug og Kreatures Opføding søge at giøre sig den mueligste Fordeel, og til samme er det nok saa vigtigt, at spare Penges Udgift, som søge uridig Indtægt.

200. Hvorledes kan man med bedste Overlæg bestemme, hvor mange Creature man bør holde til sin Jords Dykning og efter aarlig Afgrøde?

Naar man i Ager-Land har til Avlsbrug til aarlig Udsæd 4 Edr. Byg, 2 Edr. Erter og Bikker, 12 a 14 Edr. Havre-Jord, desforuden en 3die Deel derimod til Hvile, som enhver retsindig Avlsmand nøjere til mueligste Fordeel bestemmer, hvorhos Høes Avlingen, meer eller mindre, gjør og en heel Deel til Kreatures Hold og Foering: Saa kan man næst Guds Betsignelse, efter en god Behandlingsmaade heste efter anførte Avling henved 70 Bønde-Læs Sæd, og ved den Halm og Smaa-Foer, som bliver deraf, kan fødes 4 Heste, 8 Fæ-Kreature og 10 Stk. Faar. Er nu Avlingen større, da Creature i Forhold derefter. En god Avlsmand seer altid nøye til, at ikke Kreaturene gives i Utide til Spilde, men ikke heller

heller til Sult. En god Oppasning gjer meget til Foerrets Drenselse og Kreaturenes Tarv.

201. Om der indfaldt Misvert, at saa mange Creature ikke kunde overfødes, hvad da?

Ligesaa vel med det mindre som med det meere bør bruges fornuftig Overlæg med Forsigtighed. Falder der Misvert paa Sæden, maae man nødes til at mindske Creaturene. Landmanden skal have saa mange Bester, som behøves til hans Jords Dyrelse. Følgelig er det allene Fæ-Kreaturenes Tal, der kan mindskes paa. Man kan med forsigtig Foering overføde et Kreatur med 4 Læs efter Indhøstning. Vaar-Foeret uberegnet. Man søger og om Efterhøst, hvor man har Lejlighed, at samle Afke-Løv og smaa Lyng, som gierne ædes baade af Fæe og Faar, helst naar det gives dem paa Gaarden i Læe, da de kan æde med en slags Frihed efter eget Tykke. Det var meget vel, om Landmanden opfødte Stude og tilvante dem at trække, saa kunde holdes færre Bester; indfaldt der Misvert, saa vare Studene altid bedre affetlige end Heste, som nødvendig maae afhændes, hvor der i gode Aringer er skeet Tillæg med flere end behøves til Avlingen. Wiiselig handle de, som i Overflod tænke paa Mangel, nemlig: Naar gode Aringer falder ind, de da søge at overgiemme Halm, hvad som kan spares, og sette den i Læe i Stal, saa kan den staae i nogle Aar, og endda være gandske god til Foering.

202 Er det ikke ligesaa godt at træde Haumen i Møgdyngen, naar man har nok af den, at man kan faae vel Giødning og derefter vel Cæd, og sølgelig vel Koor?

Det er sandt, en Landmand bør med Flid søge at formere sin Giødning, men det skal allene være med det som regnes til Giødning, nemlig som ikke indeholder andet end Giødningens Værdie og Nytte.

203. Paa hvad Maade og hvorved kan Giødningen bedst formeres?

Naar man har nær ved Stalden et beqvemt Sted, hvor Giødning skal samles, som bør være i en skraalig Kunding og siidagtig, 1 a 2 Alen i dens længste Dybde, der bør ikke allene Giødningen fra Creaturene henbringes, men og hvad Tørv, Afke og Kiøffensfarn der bliver, tillige og alt det, som kan samles af Steenbroerne, og bør det lægges Lagviis imellem hinanden, da det rigere forbedrer det slettere. Det er at merke, naar man om Efterhøsten har Giødningen udkjørt, saa bør man overlæde Møgdyngestedet med Muldjord, eller med Tang, hvor man kan faae den, saasom de der boe nær ved Søekanten; det hjælper til Giødningens Formeereelse, og gjør, at det falder let at sammenskuffe det sidste i Giødningestedet, naar man udager Giødningen. Ellers kan man og behlände Giødningen fra Stalden med det, som deraf kan forbedres til Giødskæ, for det Slags Jord, hvorpaa den skal udføres.

204. Hvorfor skal Møgdyngs-Stederne være dybe?

Det er fordi Giødningen desbedre kan beholde sin Vædske hos sig, og komme til Raadnelse, derfor bør Møgdyngs-Steder ikke anlægges der, hvor der skal være Giennemløb af Vandet, om For- og Efter-Mar,
ikke

ikke heller bør Møgdyngs = Stedet være imod Solens Middags Varme. Er det saa, at Giødningen ligger imod Solen, bør den overhylles med Halm - Stubbe, Rødder, eller Tang, at den ikke af Solens stærke Varme skal udtørres og derved miste en stor Deel af sin Fedme.

205. Hvormed skal Giødningen beblendes fra Stalden til Formcerelse og tienligst til Giødskæ?

Der som man har nogle unyttige Jordstrimler, eller er nær ved nogen Udmark, kan man skjære Glad - Tørv temmelig tykt, og legge i en Stak nær ved Møgdyngs = Stedet; lader man den staae et Aar over, saa gjør den sig selv meere og giødningssagtig; deraf skjæres med en Spade fra det øverste lige til Bunden 2 a 3 Fingre breedt efter hinanden, samme Tørv - Smul legges smukt i Laqviss paa Møget overalt 3 a 4 Tomme tykt, siden legges Møget fra Stalden lidet tykkere igien overalt, og naar Tørv - Smullet er bedekket med Kreaturenes Giødning, saa legges igien Tørv - Smul, og saa fremdeles. Det er at merke, at er det sandagtig Jord, som skal giødes, bør man have leeragtig Tørv, er det derimod leeragtig Jord, som skal giødes, bør Tørven være sandagtig. Tang bruges og til Beblanding, men formerer Jordens Ukrud kiendelig. Der bør saavel merkes Giødningens, som Jordens Art, til Giødsknings = Maaden.

206. Er der Forskiel imellem Giødningens Fedme fra Kreaturene, og noget at merke Giødningssmaaden paa, efter Jordarternes Bestaaffenhed?

Der er kiendelig Forskiel imellem den Giødning, som kommer fra Fæ = Stalden, og den, som kommer fra Heste = Stalden; den første har dobbelt Fedme

imod den sidste, og er tjenlig til formeldte Blanding og Giødse for Jorden; den sidste er meere tør, og har sterkere Brænding ved sig. Faare-Giødning er brændende, men giøder vel. Den liden Giødning, som faaes fra Svine- og Gaase-Stier, gjør Jorden brændende og giver Lidsel; derfor bør den mavrere Giødning legges tykkere paa Ageren, end den bedre og federe; og er Jorden leeragtig, vil den have mere Giødning, end den mild- og sandagtige Jord.

207. Kan man ikke og søge at tilvebringe en Samling af Kreaturenes Giødning i den Tid, de ere paa Græs.

Jo! Man bør bruge al muelig Tid, for at søge Fordeel af Kreaturenes Giødning. Saa længe Kreaturene gaae paa Græsning, kan man vel ikke faae nogen Samling deraf eller have anden Nytte, end hvad Fedme Sædemarken kan faae, hvorpaa Kreaturene gaae i Græsning. Men der, hvor man indfiser Kreaturene om Middagen og til Natte-Leye, der kan man ved at strøe med gammel Halm, Græstøv, tør Tang, og Græs-Rodder, formeere Giødningen. Det er bedst, naar Græsningen er nær ved Huse, at have Kreaturenes Middags- og Natte-Leye ved Nøgdyngs-Stederne, naar der er sørbundet og Skygge for Middags Varmen. Man kan og have et Indelukke af Vægter til Kreaturene paa Ageren til deres Mattelene, hvilket hver 3die eller 4de Dag flyttes, og derved kan faaes et Stykke Land meget vel giødet til Bygavl; men til Rug er den Maade ikke saa tjenlig. Naar Evret er opgivet, eller, som det kaldes paa Bornholm, at man slipper Baarløst, og man har et lidet Stykke Jord, som man vil have vel giødet, enten
til

til Hvede, Hamp, eller Hør:Vøl, saa kan man der legge nogle Favne Halm paa Stedet, da faaer Kreaturene Bane at søge derhen, ofte legger sig der, og derved giøder Jorden.

XII.

Landmandens nødvendige Arbejde Sommer og Høst.

---

208. Er der meer at merke for en Vølsmand, som vil vel forrette sin Gierning Vaar og Høst, samt bruge den rette Omgang med Afgrøden i Huset?

Det er Hovedsagen, vel at oppasse Vaar og Høst. Den, som gier det, han forsømmer vel heller ikke de andre nødvendige Gierninger, der ere uadskilkelige fra en god Vølsmand, nemlig vel at indrette og reparere sine Huse, sine Vøls:Redskaber, og forskaffe sig Brændsel af Lyng og Løv, rense sine Vandsteder, naar samme behøves, samt at sette og oprette Gierder.

209. Der er vel ikke nogen saa efterladen, at de jo forsee deres Huse med den nødvendige Reparation, samt forskaffe sig de andre til Vøls: og Huus: Gierninger behøvende Ting?

At der jo ere mange Efterladne, det vides alt for vel; og en Deel kan gjøre deres Gierninger i Utide, som derved bliver til liden Nytte, og ofte til dobbelt Bekostning.

210. Hvad er der at merke til bedste Fordeel ved Husenes Reparation?

Leer = Arbejdet bør gøres strax efter at Sæden er lagt, i det ringeste for St. Hans = Dag, om det er mueligt; thi da kan det faae sin fuldkomne Tørrelse, og holder sig siden ikke fugtigt. Tagene bør stoppes og forsees med Rygning. Men nye Straa = Tag er bedre Fordeel at legge om Efterhøsten, naar Halmen er nye, thi da er den drovtere; men den bør være vel tørret, thi er der ringeste Kierne udi, da trækker Skader, og andre Fugle mange Straaer vel, og derved forderve Taget; Muus og Røtter tør da og indfinde sig. I det Straa = Tag som legges om Sommeren, setter sig Fluere og andre smaa Insekter, hvor- efter Fugle siden søge, til Tagets Ruin. Halmen er da og udron, og Tagkloppene blive ikke saa langvarig stærke, som hugges om Sommeren da Vædsket er deri, som de der hugges om Efterhøsten.

211. Hvad Volds Redskaber angaaer, dertil er vel ikke nogen vis Tid bestemt, at anskaffe samme?

Det er nødvendigt, at hvad man kommer til at fattes, det maae igien anskaffes, paa hvad Tid det end er; men saa bør man have Træ = Sommer ophugget dertil i Beredskab, helst til Plov og Harve, som ikke længe kan undværes ved Vaartiden. Enhver forsigtig Voldsmand kiender det nok, og lader det behøvende forfærdige i Tide. Man plejer at sige, man skal lade arbejdsomme Slæde om Sommeren og Vogne om Vinteren, det er, betids.

212. Hvad er at merke ved Dammenes eller Vand = Steders Renselse?

Til Dammenes eller Vand = Steders Renselse, som ere opfyldte med Dynd, bør udvælges den rette Tid

Tid paa Aaret, som er strax efter at der er indhøstet. Man søger da først at faae Vandet reent ud af Dammen, enten ved at grave en Kende, hvor der er Fraløb, eller og øfer det ud, som i Almindelighed seer, med en stor Skovl, hvilken bindes i et Kæeb, imellem toende opreiste Stavre, da en Karl kan med Behændighed udøse nogle Hundrede Tønder Vand paa en kort Tid. Naar Vandet er borte og det seer ud til Torrevent, kan man lade Dynden staae i Dammen et Par Dage, at den kan blive fastnet: saa kan man øse den paa Fielle. Bogne med dertil indrettede Forker eller Skovler. Dynden legges paa Byg, Agrene i Løsse. Hobe, nogle Skridt fra hinanden, som siden spredes paa Ageren, hvorefter voxer skion Sæd, alt efter Dyndens Fedme; og kan man i god muldsandagtig Jord med Fordeel saae Rug i god Damdynd. Men den Dynd, som er sandagtig og mørk, forderver Jorden mere end den forbedrer den. Hvor der er bekvemme Opkørsels. Steder, bruger man Dynd. Slæber til at udfiøre Dynden med, hvilke ere forskiellige indrettede; en Deel ere med Bund udi, andre uden Bund. De ere indrettede som en Slæde, men gandske korte, omtrent paa 2 Allens Længde, og ligesaa i Bredden, indrettede til een eller to Heste; dermed kises ud i Dammen, da Slæben fylder sig selv strax med Dynd, som opkøres paa Ageren, og der giver sig selv ud af Slæben, naar den er uden Bund, men er der Bund i Slæben, da er Gavlen indrettet til at trække op, og da maae Dynden udhielpes med en Skuffe. Det er vel mageligere at fiøre Dynden ud med Slæbe, end paa Bogn, men
man

man kan bedre faae Dynden hen, hvor man vil, ved Bognen, og faae bedre Gavn af den, samt faae Dammene langt renere. Dog er det ikke brao, at skufte Dammene gandske rene der, hvor man strax efter vil sette Karusser eller anden Ferskvands Fisk.

XIII.

Om Gierder og Grøfter til Indhegninger og Skillerum imellem Marker.

213. Hvad Slags Gierder ere meest i Brug paa Bornholm?

Nu er der næsten Steen-Gierder allevegne, men før vare Diger og Grøfte-Gierder næsten overalt, i sær for Kongens Marker, og om andre Indelukker; hvilket er vel endnu paa sine Steder, hvor der er Mangel paa Steen. Om Kaal-Haver og til Gaardenes Lukker søge de alle at have Steen-Gierder.

214. Det maatte være meget fordeeltigt paa Bornholm at plante levende Gierder, i sær hvor der er Mangel paa Steen?

Det var vist til en stor Nytte, dersom de for Alvor lagde dem efter at plante levende Gierder paa de Steder imellem Udmarkerne og Bøndernes Jorder, hvor der er Sand- og Muldagtig-Jord, og er Mangel paa Steen, saavel som om andre Indelukker, hvor levende Gierder kunde være til den rette Nytte.

215. Levende

215. Levende Gierder er jo ikke allene til Nytte alle Steder hvor de blive plantede, men endog til dobbelt Fordeel; thi de baade hegner og giver Brændsel paa sine Tider ved Beskjering?

Jeg tilstaaer det er sandt; men om de Marker, hvor Fiskes = Sæd saaes, ere alle høye Gierder skadelige; thi derved legger sig om Vinteren megen Sne, som oftest borttager Sæden om Foraaret; men Steen-Gierder ere kun lave og aabne, ja ofte med Jlid rives ned paa den Side, hvor man frygter at Sneen vilde giøre den meste Fortred. Ved Steen = Gierder er og stor Nytte, naar samme opsettes paa beqvemme Steder, og paa fast Grund.

216. Hvad Fordeel er der ved Steen-Gierder?

Man faaer Jorden renset fra Steen, som bruges til Gierdet, og et Steen = Gierde er af evig Materie; thi lad være der falder nogen Steen ud, saa ere de snart opførte igien; og dersom et Steen = Gierde bliver vel sat, kan de staae godt i nogle Snees Aar, naar Grunden er derefter

217. Hvad er at merke v Gierders Setning?

Først Grunden, hvorpaa man vil sette Steen = Gierdet, om den er skraalig, da den bør jevnes, at Grundstenene kan faae deres visse Løye, og er Bunden Sand- eller Svamp = agtig, da bør der legges fast Opfyldning af Steen eller Leer i Bunden. Legges Gierdet enkelt, settes de større Stene lige paa den Kant, hvormed de hegner bedst, og de mindre i fast og ligevegt ovenpaa. Til de dobbelte Steen = Gierder legges Grundstenene saaledes, at de kan udgiøre Bundens Brede, som legges efter Stenenes Størrelse, een eller to. Bundens Brede bør passes efter som man

man vil have Gierdet høyt til, thi det sammentrækkes alt ved det oplegges og bliver i det mindste en $\frac{1}{2}$ Alen smallere øverst end i Grunden. Stenene settes saaledes, at de faaer vel fast Lehe og binder hinanden. Til den Opfylding som legges midt i Gierdet, er langt bedre at bruge smaa Stene, end Jord, thi Jorden vil med Tiden udregne, saa Stenene derefter glide i Uorden, og falde ud. Udi dobbelte Steen-Gierder, som ere opfyldte med Jord, ville og Kotter gierne giøre Boeliger, og boer der trygt, som i en Fæstning.

218. Hvorledes opsettes de brugelige Græste- og Dige-Gierder?

Man kaster en Græst, 2 a 3 Qvarter breed, og ligesaa dyb i det ringeste. Er det om en Indhegning til Sædes-Mark eller Have, saa bliver Græsten indvendig; men er det til Indelukke til Creature, saa bliver Græsten indvendig. Jorden, som øses af Græsten legges jevn derved, og ovenpaa settes opgraved Græs-bunden Spade-Løv, indtil Gierdet faaer sin passelige Højde. Ved Græster, som kastes imellem Marker til Skillerum og Vandløb, bør legges ligesom megen Opkastning paa hver Side, og lades Nabningerne imellem, hvor Vandet skal settes til.

219. Græste- og Løv-Gierder ere vel ikke meget bestandige?

De koste megen Umag at forsærdige, borttage en heel Deel Jord til Unytte, men kan snart nedregne og ofte af Creature omkastes, samt hvert Aar udfordre næsten nyt Arbejde; derfor ere de og meest kasserede, uden paa de Steder, hvor ingen Steen er i Nærheden at faae. Her er vist paa Bornholm opsat nogle Hundrede Tusinde Favne Steen-Gierder i de sidste 50 Aar.

220. Er der noget Sted paa Boruholm plantet levende Gierder?

Vel ikke saa fuldkommen tætte levende Gierder; dog er der paa mange Steder Torn-Gierder (som kaldes Kener) omkring Skovlykker og imellem Agrene, som ventelig have formeret sig selv, eller ere tilbageblevne efter ophakket Skovkrat. Paa sine Steder udi Kenerne i Nærheden ved Gaardene er plantet Viil og Ask. Disse Kener ere dog ikke saa tætte, at der jo, naar de skal gierde, maae settes Torn i Nabninsgerne.

221. Hvorfor planter de ikke levende Gierder, af hvilke, som jeg før har sagt, kunde have dobbelt Nytte?

Uarsagen er tildeels den Overflødighed af Steen, som haves paa de fleste Steder; Og paa de andre Steder, hvor der skal være Gierder, er reen Sand- eller Muld-Sandjord, og der vil plantede Træer eller Torn nødvendig være.

222. De vide vel ikke heller ret Omgang med levende Gierders Plantning?

Det er bekjendt, enten at saae Torn- og Træefrugt i Kender, og udi det Slags Jord, som de bedst vover udi. Er det i Sand, saa bør i Kenderne legges Leer eller Muld-Leerjord og neden under den er ikke skadeligt, helst om det er paa koldbundede Steder, at lagge Gødning; paa Jorden streees da Træ-Sæden, og derovenpaa legges Muldjord, og saa dekkes Kenden til, dog ikke over 2 til 3 Tommer tykt over Kieren. Deromkring bør i de første 3 til 5 Aar være Indhegning. Hvad Banding og Tilsyn dertil behøves, det bør passes efter Stedets Natur og Beskaffenhed.

223. Hvilke Slags Torn- eller Træ-Arter ere de tienligste til levende Gierder?

Det er usejlsbar Hvid-Torn, som kaldes Hagen-Torn; den breder sig, hegner tæt, og er vorelig mange Mænds Alder; Skov Plomme-Torn (Slaaen-Torn) er endnu lettere at faae til at vore, den hegner godt, men kan om Foraaret gaae ud af sig selv. Ellers kan man saae imellem hinanden Hagen-, Slaaen-, Hæffel-Nødde- og Aske-Frøe, samt Agern, Olden, Eble- og Pære-Kierue, saavelsom og Kirsebær Stene; Men saa bør Kenden, hvorudi der saaes, være breed der- efter, og ligesaavel kan man indhegne for en bred Kende, som for en smal. Jorden paa de Steder er ventelig ikke saa uundværlig. Det som vorer, bliver til Fornøjelse og Nytte der paa Stedet, eller kan for- flyttes. Man seer, hvad Slags Træ-Art der helst vil vore og derefter kan man rette sig paa de Steder af lige Art, hvor man vil plante flere Gierder.

224. Gaaer det an, at forflytte unge spæde Træer og Tørne?

Naar Træerne ikke ere for gamle og de bliver forflyttede i rette Tid, hvilket bør skee med alle Slags, som bærer Kierne-Frugt, det første mueligt er om Foraaret; Men de Slags, som bære Steen-Frugt, bør flyttes sildig om Efterhøsten, og settes med og i den samme Jord-Art, de ere vorne udi, og udi lige Bending, saa at den Side af Borten kommer imod Østen, som har vendt mod Østen fra dens første Op- vert. Tørne er det ikke saa uone regnet med; de set- tes ikkun saa, at de kan vore krydsviis, vel tæt sam- men, saagsfremt at de skal hegne efter Hensigt. Jorden, som

som de settes udi, maae blandes med Giedning. Siden skal de have Eilshn, Banding og Freden, indtil de faae deres Fasthed til Vext.

XIII.

Om Brændsel, L yng og L ørv.

225. Hvad Brændsel bruger Landmanden i Almiadelighed paa Børnholm?

De, som ikke have Overflødighed af Skov, som ere de fleeste, de bruge L yng, Glad L ørv, (som kaldes Breed-L ørv,) og Mose-, eller Kule-L ørv.

226. Har de selv paa deres Grund saadanne Steder, hvor de kan tage deres Brændsel?

L yng har ingen selv; men den faaes allene paa den indgierdede Kongens-Mark, som kalde L ynggen. Breed-L ørv faaes ogsaa der, saavel som den meste Kule-L ørv. Ikkun nogle faa have L ørv-Moser paa deres egen Grund.

227. Hvorledes er Omgangen med Breed- eller Glad-L ørv?

Den skieres strax efter at Sæden er lagt, paa de Steder, hvor der er moesagtig bruun Bund, halvanden Tomme i Tykkelse, 8 til 9 Tommer breed, og en halv Alen lang, meer eller mindre. Græs-Siden legges udadfor indtil den bliver vel tør, siden vendes den, og ofte flyttes til andet Sted, ligeledes med Græs-Siden indfor, isald der kommer Regn, hvilket kaldes at roffe L ørv. Breed-L ørv maae nepe til-

sees at den kommer vel tør i Huus; thi bliver den fugtig indtagen, fordøyer den ikke allene sig selv, men den kan endog stikke det gandske Huus i Brand.

228. Hvorledes er Omgangen med L yngens Høstning?

L yng hiembentes om Sommer = Tiden, eller strax efter Sædens Indhøstning. Den afbugges med gamle forforkortede Beer, som kaldes L yng = River. Den kan strax, efter at den er afbuggen, sammenbæres og læsses paa Vogn, ligesom Høst = Sædelæs, og enten pakkes i Huus, eller settes uden for i Stak. Den L yng, som bruges til at give Creature, maae hiembentes om Efterhøsten, og bør være af den fine og spæde Bert.

229. Hvorledes er den bedste Omgang med Kule = Tørv?

Kule = Tørv, er af en anden Besskaffenhed, end den førømmeldte Brændsel, baade i Henseende til sin Godhed, og til det derved udfordrende meere Arbejde, saa og i Henseende til de Steder, hvor den optages, at der bliver intet spildt; thi naar Moesen er temmet, kommer der seent eller aldrig Tørv igien; da derimod L yng = Høst og Gladløv = Skier kan paa 6 til 8 Aar være til igien.

230. Hvilken er den beqvemeste Maade, at benytte sig af en Tørv = Mose til muligste Fordeel?

Det indrettes efter Mosenes Besskaffenhed, om der er strax Tørv i Overfladen, eller et Qvarteer eller dybere ubeqvem Tørv = Jord, førend man kommer til Tørv = Arten, samt om Tørv = Arten er svampagtig og let eller fast og tungere. Den lette Tørv kan med Fordeel strax opskieres, efter at det overflødige Vand

Vand er udtømmet; den faste Løv derimod bliver drøgere, og intet gaaer til Spilde, naar den først veltes i Lager, og siden adskilles og affstikkes til Løv.

231. Paa hvad Maade bringes det overflødige Vand udaf Mosen?

Det er almindeligt, at grave saa dybe Kender dertil paa de Kanter, hvor Vandet bedst kan faae Aflob og giere mindst Skade paa de Marker, hvor det skal løbe over. Er det ikke mueligt at Vandet kan faae Aflob til Fuldkommenhed, enten formedelst Steenbierge eller Nabbers Marker, og man derimod har et ubeqvemt Frafald, saa øser man Vandet ud med Binge-Skovler; og saaledes er det mueligt, at bringe Vandet af en temmelig Dybde; men saa maae det bringes med Skovlerne ved igjentagen Umag først af en, siden af en anden dertil gjort Dæmning eller Forhøjning. Naar Mosen da er udtømmet for Vand, saa bør begyndes med at optage til Løv, først i Midten og tilsidst i Kanterne, saa en Deel Vand siden kan blive staaende i de udtømmede Kuler.

232. Denne Vand-Høning er jo vel baade bekostelig og besværlig; var det ikke bedre med Pomper eller dertil indrettede Møller at faae Vandet bort?

Den ommeldte Omgang er den letteste Maade baade i Indretning og Arbejde: En saadan Skovl kan tage saa meget Vand i lige Tid som fire maadelige Pomper, hvilke-udfordrede baade meere Bekostning og Arbejde enten de ved Hænder eller Maleverk skal drives.

233. Hvorledes er Omgangen med at skiere Kule-
Løv?

Man beaynder, som meldt er, midt i Rosen, og det i en lige eller Kors = Kende; siden tager man Løv = Lagerne fra Siden til Dybden. Med en dertil indrettet Spade gieres først de tre Sider paa Løven løse, og tilsidst Bunden, og med det samme bringes Løven til den, som setter eller triller den hen til Banen, hvor den skal staae at tørres, og kan 2 øvede Karle optage 5 a 6 Læs paa en Dag.

234. Det er ventelig fordeeltigere saaledes at skiere Løv, end at ælte den; thi dertil udfordres vist nok mere Arbejde?

I Henseende til Arbejdet er det lettere, men Løven er udrenere og der spildes en heel Deel, helst naar det er en tung Løv = Art, og der falder Træestykker imellem; thi paa sine Steder findes store Træer af Eeg og Gran med Rødder og Greene, som vel ere lidet mærkede, men dog saa friske, at de kan tiene til Gavnbrug.

235. Hvorledes er Omgangen med Løv = Eltningen og dens Tilberedning?

I den Kule, hvoraf Løv = Arten optages, skal være to Karle, som tilbereder og opkaster det, der skal gieres Løv af, hvilket kaldes at pluddre Løv. Den ene hakker løst, og ælter det med Fødderne; den anden opkaster det af Kulen paa en Hiulbør. Ligeledes er der tvende Karle, som fører hver sin Hiulbør fra Kulen og op til et beqvemt Sted, hvor Pluddren legges. Der veltes en Hiulbør fuld op til den anden, indtil der er saa meget, at der kan blive et Læs eller
noget

noget meer i hver Dynge. Ved Pluddre-Dyngen er en Person, som med en Skovl udbreder og jevner den, saa at den bliver 5 til 7 Tommer tyk. Derefter skieres denne Pluddre igiennem med et Tørv-Jern, og affstikkes i den Størrelse, som man vil have Tørven, og saaledes fortfares med Pluddringen. Naar saa endelig Pluddren er bleven tør og fast, saa at man kan skille hver Tørv for sig, da reises hver Tørv op, og settes paa sin Kant. Siden, naar den endnu er bleven meere tør, settes den i Stakke paa $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{4}$ eller halvt Læs, og maae merkes, at Tørv-Stakkerne settes saaledes, at Luften kan vel trække igiennem dem, samt vel faste og toppede, saa de kan staae i Blæst og nogenledes skjøde Reqn. Man lader den da staae i Stak til den er vel tør og beqvem at føres hjem.

236. Hvorledes settes Kule-Tørven paa Vognen til
Hjem-Agning?

Vognen er tilbereddt, ligesom til Høstbrug, uden Ladestang; men for og bag imellem Stigerne ere Stige-Gavle, saa høye ovenfor Stigerne, som Vognen er dyb ned udi. Tørven settes da først ved Gavlene indtil Midten paa sin Kant, og saa fast op til hinanden som mueligt er; derhos maae merkes, at ved det øverste Stige-Træe maae Tørven, som der kommer til at staae, være halv oven for Stigetræet, imod hvilken den anden Tørv, som settes oven for Stigerne efter Gavlens Højde, faaer sin Fasthed. Ræffet bliver skraaligt opad, lige saa højt ovenfor Stigerne, som det er ned udi. Der-

efter

efter legges lange Kieppe eller Seildug langs ad
 Løvten, over samme bindes tæt med Keeb i begge
 Øverstige-Træerne, med en Trække-Knude i hvert
 Øverflag, paa det at man kan binde det fastere
 paa Beyen, isald Løvten setter sig sammen. Saa-
 dan Løvten bør ikke kastes hverken paa eller af Bog-
 nen, thi derved hensmules den kiendelig; men
 den bør ordentlig legges paa Bognen, forsigtig aftages
 igien, og omhyggelig settes og opstables
 i Huus.

